

Eva MUŠKOVÁ

Pohádka o chudém chlapci, který ke štěstí přišel aneb „Kapitalistický vykořisťovatel“ František Křižík v marxistické historiografii a publicistice

Abstract: František Křižík is one of the few technicians in the Czech history who is perceived as a national hero. This study deals with the notion of his personality as a “capitalistic entrepreneur” as interpreted by Marxist society in the fifties of the 20th century.

Keywords: František Křižík – Křižík's tradition – 1950s – Marxist interpretation

Úvod

František Křižík (1847–1941) vstoupil do historie jako vynálezce obloukové lampy, ovšem jeho zásluhy na poli elektrotechniky jsou daleko větší. Na českém území byl v podstatě tím, kdo se zasadil o samotný vznik elektrotechnického průmyslu, když z malé elektrotechnické dílny v Plzni postupem času vybudoval poměrně rozsáhlou továrnu v dnes pražském Karlíně. Vedle zdokonalení obloukové lampy, které jej proslavilo nejen v českých zemích, byl autorem elektrického železničního signalizačního zařízení, prvních elektrifikovaných tramvají v Praze i dalších městech (a to nejen českých), první elektrifikované železniční dráhy z Tábora do Bechyně, světelné fontány na pražském výstavišti a mnoha elektráren. Křižíkovy zásluhy však nespočívají pouze v těchto vynálezech či stavbách, ale mnohem víc v jeho aktivní propagaci a prosazování elektriny. Křižík s elektrickou energií obrazně řečeno spojil celý svůj život.¹

1 O Františku Křižíkovi byly sepsány nekonečné řady publicistických článků a drobných brožur, vesměs povrchních a vzájemně se opisujících, poskrovnu kvalitních odborných studií, ale komplexní historická monografie nebyla vydána dosud žádná. Pokusil se o ni v osmdesátých letech 20. století Václav Lomič, ale jeho práce nebyla nikdy publikována a není přístupná veřejnosti ani v rukopise, nalézá se údajně v rodině již zemřelého autora. Ještě za Křižíkova života byla vydána kniha Vojtěch LEV, *Práce vítězí*, 1. vydání, Praha 1939 (2. vydání, Praha 1947), jež je stejně jako práce Jaroslav AN-DREJS, *Světloňoš*, Praha 1957 zaměřena svým beletristickým charakterem spíše na dospívající čtenáře, které musela ve své době jistě zaujmout. K odborné literatuře mají však oba tituly hodně daleko. Do Křižíkova soukromí nám dává nahlédnout drobná knížka Milka PROCHÁZKOVÁ-PREISOVÁ – Emilie SOUKENÍKOVÁ, *Dvě ženy ze života českého Edisona*, Praha 1938, jejímiž hlavními postavami jsou Křižíkova matka a manželka. Doposud nejrozsáhlejším a nejkvalitnějším zpracováním Křižíkova života zůstává kniha Václav GUTWIRTH, *Příklad Františka Křižíka. O jeho životě, díle a době*, Praha 1941. Publikace byla vydána těsně po vynálezcově smrti, obsah podtitulu víc než uspo-

František Křižík se dožil velmi vysokého věku, téměř čtyřidevadesáti let. Narodil se v habsburské monarchii krátce před revolučními událostmi roku 1848 a zemřel v době druhé světové války a nacistické okupace. Zažil tedy celou vládu Františka Josefa I., rostoucí úsilí českého národa o svou emancipaci, která vyvrcholila po první světové válce vznikem samostatného československého státu, demokratické období první republiky i smutné období republiky druhé a počátek protektorátu. Některé významné a přelomové události se Křižíka týkaly pouze okrajově, ale většina z nich jej jako aktivního člověka se širokými zájmy výrazně ovlivnila, ne-li přímo strhla s sebou. Během tohoto období se radikálně změnila nejen národnostní i státoprávní poměry, ale také životní styl společnosti, do jejíhož života rázným krokem vstoupila technika, ať už v podobě elektřiny, telegrafů, telefonů, automobilů, ale i rozhlasu a dalších vymožeností. Křižík tak do značné míry zažil výsledek svého vlastního úsilí, mohl porovnávat realitu světa se svojí původní vizí a to ho do značné míry naplňovalo uspokojením a optimismem (obavy ze zneužití techniky či ze ztráty identity člověka v přetechizovaném světě u Křižíka nenalzáme).

Česká společnost má tendence oslavovat především své panovníky a umělce, případně sportovce. A František Křižík je jedním z mála techniků, který se do českého historického povědomí zapsal jako národní hrdina. Položme si tedy otázku, jak je možné, že právě František Křižík je tím technikem, jenž v českém historickém povědomí obsadil čelní pozici.²

Křižíkova kariéra jednoznačně dosáhla vrcholu v roce 1891 v souvislosti s jubilejní výstavou, na jejímž uspořádání se Křižík významně podílel.³ Výstavní atrakce jeho firmy, světelnou fontánu a elektrickou tramvaj, lze označit za úspěšný reklamní a propagační

kojivě naplnila a podala ucelenou Křižíkovu biografii od dětství až do konce života. Právým autorem publikace je však Edmond Konrád, který nesměl v té době publikovat. Rozsahem by tomuto dílu mohla konkurovat kniha Jiří KOTTAS, *František Křižík*, Praha 1987, kvalitou však své předchůdce rozhodně nepřekonala. Pojednává sice o Křižíkovi uceleně a přehledně, snaží se zasadit jeho osobnost do kontextu doby, ale zůstává poměrně výrazně poplatná komunistické ideologii. V současné době je to však stále jediné „novější“ podrobnější pojednání o Křižíkovi, které může při eliminaci ideologických klíšé dobře posloužit jako východisko studia křižíkovské tematiky. Ani kvalitních odborných studií mnoho nenalezneme. K těm nejlepším patří jednoznačně práce plzeňského elektro-technika Vladimíra Bárty, které budou na příslušném místě článku předmětem hlubšího studia. Pro jakoukoli historicky zaměřenou práci o Františku Křižíkovi je stěžejní jeho osobní pozůstalost, uložená v současné době v Archivu Národního technického muzea ve fondu č. 237 s názvem „František Křižík, ing.“. Zásadním pramenem vydaným tiskem jsou bezesporu Křižíkovy paměti (viz František KŘÍŽÍK, *Paměti Františka Křižíka českého elektrotechnika*, 1. vyd., Praha 1952; 2. vyd. Praha 1997). V práci cituji podle 2. vydání.

2 O míře obliby konkrétních osobností vypovídají mj. výsledky celonárodní hlasovací ankety *Největší Čech*, kterou v roce 2005 uspořádala Česká televize. Cílem ankety bylo udělat sondu do českého historického vědomí a zjistit, jaké pozitivní hodnoty dnešní český národ vyznává, čemu fandí a koho si váží. Viz *Největší Čech*, <http://www.ceskatelevize.cz/specialy/nejvetsicech/oprojektu_top100> [cit. 2011-07-15].

3 K Jubilejní výstavě např. Milan HLAVAČKA, *Jubilejní výstava 1891*, Praha 1991; František KŘÍŽÍK, *Naše Jubilejní výstava v Praze 1891. Vzpomínky Ing. Dr. Františka Křižíka*, Praha 1933.

tah, díky němuž se Křižíkovo jméno v české společnosti stalo nepřehlédnutelným. Od té doby však Křižík přestal na poli elektrotechniky dosahovat takových úspěchů. Ačkoli stál František Křižík u zrodu elektrotechnického průmyslu a výrazně se zasloužil o zavádění elektriny do praxe, ať už v osvětlování, dopravě či zemědělství, je třeba i přesto kriticky vidět, že v určitém okamžiku začal za světovým vývojem a novými trendy v elektrotechnickém oboru zaostávat, což se nejvíce projevilo prohranou soutěží na výstavbu pražské městské elektrárny koncem 19. století. Vítězem a záhy významným konkurentem Křižíka se stal o generaci mladší Emil Kolben,⁴ který se díky své vysoké odborné erudici, světovému rozhledu a kontaktům dostal na elektrotechnickém i podnikatelském poli jednoznačně před Křižíka.

Diametrálně odlišně je tomu ovšem v historickém povědomí českého národa. František Křižík se stal součástí českých historických mýtů⁵ a byla mu i po smrti věnována značná pozornost, Kolbenův „druhý život“ byl zcela odlišný a jeho jméno bylo vždy zastíněno tím Křižíkovým. Oběma těmito elektrotechnikům by mohl svým významem konkurovat

4 K Emilu Kolbenovi (1862 Strančice u Prahy – 1943 Terezín) zejm. Jaromír KUKAL, *Strídavý proud po česku*, Automatizace 50, 2007, č. 6, s. 392–393; Jiří NOVOTNÝ, *Příběh rodiny Kolbenů*, Dějiny a současnost 29, 2007, č. 4, s. 9; Jan NOVÁK, *Emil Kolben – neprávem zapomenutý vynálezce*, Právo, 18. 3. 2004, Věda a technika, s. 1; Jaroslava HOFFMANNOVÁ, *Emil Kolben a založení Kolbenky*, Dějiny věd a techniky 30, 1997, č. 3, s. 169–180.

5 Česká historiografická terminologie používá poněkud nejednotně několik termínů vyjadřujících, obecně řečeno, působení odkazu minulosti na současný život. V literatuře se setkáme s pojmy „historické vědomí“, „historické povědomí“, „historický mýtus“, nověji podle vzoru západní historiografie též s „historickou pamětí“. Nejpodrobněji se z českých historiků studiem zdrojů i funkce historických reminiscencí ve společenském vědomí zabýval Miroslav Hroch, který v prvé řadě zdůraznil, že to, co nazýváme společenským historickým vědomím, je ve skutečnosti široká a mnohvrstevnatá oblast. V jejím rámci bývají vymezovány tři problémové roviny: historické vědomí, historické povědomí a historické tradice. V poslední době používání těchto termínů ustupuje před stále frekventovanějším pojmem historická paměť (používá se také kolektivní paměť či sociální paměť), který je vlastně především sociologií a antropologií, odkud jej převzala i historiografická věda. Dalším důležitým pojmem, který je používán v souvislosti s existencí historického vědomí a bude s ním v této studii často operováno, je historický mýtus. Určité osobnosti, události či historické momenty nabývají v historickém vědomí (či chcete-li v kolektivní paměti) postupně symbolického významu, jsou sakralizovány a namísto dávné reality vyjadřují touhy a naděje určité skupiny lidí. Tím vznikají historické mýty, které se ponejvíce váží na moderní národy. Každý z nich si své vlastní historické mýty vytváří tím, že glorifikuje a idealizuje vybrané osobnosti či události. K historickému vědomí zejména viz Miroslav HROCH, *Několik poznámek k problému: historické vědomí a zájem rodícího se národa*, Husitský Tábor 8, 1985, s. 186; TÝŽ, *Historická beletrie a historické vědomí v 19. a 20. století*, Literární a publicistické zdroje historického vědomí v 19. a 20. století I. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 3, 1988, s. 9–26; TÝŽ, *Úvod. Úloha historického povědomí v evropském národním hnutí v 19. století*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 5, 1976, s. 7–14; Jaroslava PEŠKOVÁ, *Filozofické problémy historismu*, in: Tomáš Vlček (ed.), *Historické vědomí v českém umění 19. století. Uměnovědné studie 3*, Praha 1981, s. 52–60; Jaroslava PEŠKOVÁ, *Role vědomí v dějinách a jiné eseje*, Praha 1998; Hans Georg GADAMER, *Problém dějinného vědomí*, Praha 1994. K problematice historických mýtů viz Jiří RAK, *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*, Praha 1994; Vladimír MACURA, *Český sen*, Praha 1998; Doubravka OLŠÁKOVÁ, *K diskusi o paměti v českém kontextu „druhého života“*, in: Dějiny – teorie – kritika 1, 2004, s. 269–280.

Vladimír List,⁶ jenž pro elektrifikaci Československa udělal snad mnohem více. Kdo byl Vladimír List, však ví dnes jen málokdo.

Čím více se snižovaly Křižíkovy úspěchy na poli elektrotechniky, tím více se paradoxně rozrůstal křižíkovský mýtus, jehož první ucelená verze se zformovala během první republiky. V roce 1917 byl Křižík donucen akcionovat svůj elektrotechnický podnik a ukončil tím v podstatě svou podnikatelskou a elektrotechnickou kariéru.⁷ Zaslouhou prvorepublikových novinářů však zároveň zahájil svou kariéru mytickou. Křižík byl mediální hvězdou samozřejmě již dříve, nejvíce v souvislosti se zmiňovanou jubilejní výstavou, ale v období první republiky Křižíkova glorifikace nabrala obrátek a začala nabývat charakteru mýtu. František Křižík bývá oslavován jako nejslavnější elektrotechnik, ale čím dál víc vystupuje do popředí jeho „příkladná práce“ a „ctnostný charakter“. Křižík je lichen jako typický selfmademan, kterého prvorepubliková publicistika označovala epitetem „český Edison“.⁸

6 Vladimír List (1887 Praha – 1971 Brno) vystudoval akademické gymnázium a techniku v Praze. Po tříleté praxi v Lutychu se stal blízkým Křižíkovým spolupracovníkem. Doporučoval spojení Křižíkova závodu s Kolbenovou továrnou a po Křižíkově odmítnutí této fúze přešel jako profesor na českou techniku (později Vysoké učení technické) do Brna, kde pak působil v letech 1908–1948. Založil zde Ústav konstrukční elektrotechniky, byl třikrát zvolen děkanem a v letech 1917–1918 rektorem. Kromě své pedagogické činnosti inicioval řadu velkých inženýrských projektů (např. plán výstavby velkých elektráren a rozvodných elektrických systémů), projektoval pražskou městskou podzemní dopravu (již roku 1926 představil plán sítě podzemních drah), prosadil výstavbu Elektrotechnického zkušebního ústavu nebo se zasazoval o elektrifikaci železnic. Usiloval o technickou normalizaci a podílel se na vytvoření moderních elektrotechnických předpisů – byl zakladatelem a prvním předsedou Československé normalizační společnosti. Stejně tak stál u zrodu Elektrotechnického svazu československého, jehož byl také prvním předsedou. Na brněnské technice uplatňoval netradiční, možno říci moderní, metody výuky: zaváděl kurzy rétoriky a debatní cvičení (odměnou nejlepším byl „dukat od Lista“), prázdninovou praxi, svým absolventům opatroval místa apod. Jeho profesní dráhu ukončil Únor 1948, kdy mu akční výbor KSČ zakázal jakékoliv působení na vysoké škole. D. MAYER, *Pohledy do minulosti*, s. 408–410; (jk), *Prof. Vladimír List – elektrotechnik, pedagog, národohospodář*, Elektro 7, 2007, č. 6, s. 60; srov. též Naděžda URBÁNKOVÁ, *Vladimír List*, in: Hledání kontinuity vědeckého poznání na Moravě a ve Slezsku, Brno 1998, s. 111–114; Vladimír LIST, *Paměti*, Ostrava 1992; Jan LIST, *Vladimír List: život a dílo*, Brno 1992; Dagmar NĚMCOVÁ, *Vladimír List: Personální bibliogr. k 105. výročí narození profesora V. Lista (1877–1971)*, Brno 1983; Archiv NTM, fond č. 694, List Vladimír, prof. ing. Dr. hc., DrSc. Ke vztahu mezi Vladimírem Listem a Františkem Křižíkem viz Eva MUŠKOVÁ, „Všechny těžkosti jsem musel vylízt já.“ *Vladimír List versus František Křižík*, in: Hynek Střítešský (ed.), *Vladimír List – osobnost české techniky*, Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 30, Praha 2012, s. 59–68.

7 Roku 1917 se majoritním vlastníkem firmy, která měla tou dobou přes tisíc zaměstnanců, stala Pražská úvěrní banka. Žádost o zřízení akciové společnosti byla podána na místodržitelství v Praze v květnu 1917 Křižíkem, jeho manželkou Pavlínou, která byla spolumajitelkou nemovitostí, v nichž firma vyvíjela svou činnost, a právníkem Antonínem Schauerem, který zastupoval Pražskou úvěrní banku. Z karlínského závodu se tak staly Českomoravské elektrotechnické závody F. Křižíka a. s., které záhy rozšířily výrobu o konstrukce a stavbu elektrických strojů, měřicích přístrojů a jiných elektrotechnických potřeb. Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 8.

8 Z velkého množství novinových článků jmenujme např. František BRŮHA, *Český Edison – Křižík*, Národní osvobození, 8. 7. 1927, s. 3; *K dnešním 80. narozeninám inž. dra Fr. Křižíka*, Národní politika, 8. 7. 1927, s. 4; Jaroslav VESELÝ, *Křižíkovo jubileum*, Národní listy, 10. 12. 1927, s. 3; A. ZEYER, *Dr. techn. h. c. inž. František Křižík*, Lidové noviny, 8. 7. 1932, s. 2.

K tomu, že se Křižík již za svého života stal legendou, přispěla jeho dlouhověkost, ale také jeho vlastní aktivní sebereprezentace a politické dění. Křižíkův mýtus se tak výrazně rozrůstá zejména ve třicátých letech, kdy sílí nebezpečí ze strany nacistického Německa. Právě tato situace, kdy český (a slovenský) národ procítá z euforie ze vzniku samostatného státu a dostává se do první složité situace, je jako stvořená pro rozvoj historických mýtů. František Křižík se v této době stává ideálním symbolem českého národa, české elektrotechniky a českého průmyslu, čímž je jeho přerod v mýtus definitivně završen. Jako patrně poslední žijící příslušník generace Národního divadla sehrává Křižík významnou roli v povzbuzování českého národa a v předvečer druhé světové války a na jejím počátku glorifikace jeho osobnosti dosáhne vrcholu. Dobrou příležitostí pro Křižíkovu legendistickou (sebe)prezentaci jsou zejména jeho devadesátiny v roce 1937.⁹ Ve třicátých letech je také založena Křižíkova stezka z Nepomuka do Plánice,¹⁰ v Plzni je Křižíkovi slavnostně odhalena pamětní deska v místě jeho první elektrotechnické dílny,¹¹ stejně tak dojde k odhalení pamětní desky v jeho závodě.¹²

Sám František Křižík se ve třicátých letech stylizuje do symbolické osobnosti, která ráda dává rady do života mladším generacím, v první řadě mladým technikům, nabádá k pracovitosti a odvaze a nevyhýbá se patetickým „národním“ prosllovům.¹³ Aktivně tak na-

- 9 Novinových článků ke Křižíkovým devadesátinám vyšlo tolik, že zde není možné všechny zmínit. Z těch rozsáhlejších a zajímavějších jmenujme alespoň: Jaroslav VESELÝ, *Devadesát let českého Edisona*, Národní listy, 11. 7. 1937, příl. s. 9; (vk), *Jak Křižík začínal*, Lidové noviny, 8. 7. 1937, s. 2; V. PTÁČEK, *Ing. dr. Fr. Křižík*, in: *Elektrina na Č.S.D.*, Praha 1937, s. 47–48. Elektrotechnický obzor vydal článek Josefa Heřmánka, který spolupracoval s Křižíkem už v Plzni a později s ním přešel do Prahy: Josef HERMÁNEK, *Z počátků činnosti Ing. Dr. Fr. Křižíka*, Elektrotechnický obzor 26, 1937, č. 27, s. 425–429. Jinak odkazují na Archiv NTM, kde je většina jubilejních článků z roku 1937 uložena: Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 49.
- 10 Alexandr BERNDORF, *Křižíkovou stezkou*, Český deník, 3. 9. 1935, s. 1, 4; TÝŽ, *Chaloupky naše – buďte požehnány!*, Staňkovsko, 18. 7. 1939, s. 1, 2; TÝŽ, *Turistická stezka „českého Edisona“*, vynálezce Ing. Dr. hc. Františka Křižíka, Zdar, 5. 7. 1940, s. 2; (js), *Křižíkova stezka*, Pravda, 20. 8. 1965, s. 2. Přesný popis stezky podávají uvedené články Berndorfovy, dále J. KAMENICKÝ, *Po Křižíkově stezce z Nepomuku do Plánice*, Národní politika – polední vydání, 8. 5. 1936, s. 6; *Stručný průvodce krajem nepomucko-plánickým*, Nepomucké ohlasy 12, 1939, č. 2–3, s. 1.
- 11 Tzv. dům U Zvonu, jenž byl po povodních v roce 2002 zbořen. Jaromír SLOBODA, *Vzpomínka na první sjezd EŠC v Plzni r. 1923*, in: Vojtěch Kulda – Václav Ptáček (edd.), *Elektrotechnika a elektrárny v západních Čechách*, Praha 1936, s. 9–10; (-V.), *K celostátnímu sjezdu Elektrotechnického svazu československého v Plzni*, Národní politika, 15. 5. 1936, s. 3; *Slavnostní odhalení pamětní desky nestoru československých elektrotechniků*, Český deník, 17. 5. 1936, s. 2; *Slavnostní odhalení pamětní desky inž. dr. Křižíkovi v Plzni*, České slovo, 17. 5. 1936, s. 3; *Slavnostní zahájení sjezdu EŠC*, Tamtéž; *Zahájení sjezdu Elektrotechnického svazu čs.*, Nová doba, 16. 5. 1936, s. 2; *Křižíkova pamětní deska a ulice v Plzni*, Nová doba, 19. 5. 1936, s. 3; *Hold průkopnické a budovatelské práci*, Nová doba, 14. 5. 1936, s. 2.
- 12 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 1; *Deska na podniku, který budoval dr. Křižík*, Lidové noviny, 30. 6. 1937, s. 5; *Odhalení pamětní desky dr. F. Křižíka na Smíchově*, Národní politika, 30. 6. 1937, s. 3; (kol), *Oslava devadesátky dr. Fr. Křižíka*, České slovo, 30. 6. 1937, s. 2.
- 13 Četné Křižíkovy dochované přednášky a projevy se nacházejí v Archivu NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 1 a 17. Vůbec nejproslulejším Křižíkovým projevem je jeho „pozdraz Einsteinovi“, který zazněl v rozhlasu na Vánoce roku 1937. Vedle Křižíka na Štědrý den promluvil také spi-

pomáhal šíření svého vlastního mýtu, který s elektrotechnickým průmyslem dávno neměl mnoho společného. Vyvrcholením této předválečné glorifikace byl Křížíkův pohřeb, jenž se stal českou národní manifestací za účasti protektorátní vlády. I to, že byl Křížík pohřben na Slavíně, dokládá jeho význam pro tehdejší českou společnost.¹⁴

V roce 1947 byl František Křížík ještě oslavován jako podnikatel a továrník, tedy úspěšný kapitalista.¹⁵ Půl roku po oslavách Křížíkových nedožitých stých narozenin se však výrazně změnila politická situace a „vítězným Únorem“ v roce 1948 získala v Československu neomezenou moc komunistická strana.¹⁶ Na první pohled by se mohlo zdát, že v důsledku této skutečnosti Křížíkova „posmrtná kariéra“ skončila. František Křížík jako prototyp kapitalistického vykořisťovatele se do komunistické ideologie odsuzující podnikatele, majitele továren a soukromý majetek jako takový přece nehodil. Avšak opak je pravdou. K žádnému zavržení a odsunutí jeho osobnosti na pověstné „smetiště dějin“ komunistickým převratem nedošlo. Naopak, snad nikdy se mýtus Františka Křížíka nerozvíjel tolik, jako v padesátých letech 20. století.

Jaký bude postoj komunistického režimu k postavě Františka Křížíka, bylo jednoznačně vyjádřeno v roce 1952, kdy byly s velkou podporou z nejvyšších míst prvně vydány jeho paměti. Pojďme nyní společně hledat odpovědi na otázku, jak je možné, že komunisté, obzvlášť na začátku padesátých let, vůbec něco takového dopustili. A kdyby jen dopustili – *Paměti* Františka Křížíka dokonce v podstatě napříště určily oficiální doktrínu československé historiografie techniky.

sovatel Karel Čapek, indolog Vincenc Lesný a přírodovědec Otakar Matoušek. Archiv NTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 1.

- 14 Křížíkův pohřeb byl detailně vylíčen v novinách, které však vesměs opisovaly (případně zestručňovaly) text zveřejněný ČTK. Průběh pohřbu je vylíčen na základě těchto obsahově v podstatě totožných článků: *Křížíkova cesta do Slavína*, Národní listy, 28. 1. 1941, s. 3; *Fr. Křížík uložen k věčnému spánku ve Slavíně*, Národní politika, 28. 1. 1941, s. 4; *Slavná poslední cesta Ing. Dr. F. Křížíka do Slavína*, Elektrotechnický obzor, 31. 1. 1941, s. 61–63; *Ostatky inž. dr. Františka Křížíka byly uloženy do Slavína*, Venkov, 28. 1. 1941, s. 2; *Slavný pohřeb inž. dr. F. Křížíka ve Slavíně*, Lidové listy, 28. 1. 1941, s. 3; *František Křížík pohřben na Slavíně*, Večer, 28. 1. 1941, s. 2; *Ing. Křížík uložen do vyšehradského Slavína*, Národní práce, 28. 1. 1941, s. 5.
- 15 V roce 1947 bylo monumentálně oslavováno výročí Křížíkových nedožitých stých narozenin. Velké oslavy se konaly v Praze, Plánici i Plzni. Archiv NTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 55.
- 16 V české historiografii netvoří rok 1948 až tak výrazný a pevný mezník jako v politických dějinách. Období let 1945–1950 je spíše dobou zápasu o charakter českého dějepiscetví. Marxistické vlivy se projevují již před rokem 1948 a naopak v některých konstitutivních rysech se marxisticko-leninské dějepiscetví pravděpodobně podařilo ustavit až na přelomu let 1952/1953, kdy definitivně zmizely některé demokratické rysy fungování vědecké i institucionální základny české historiografie. K problému více viz Bohumil JIROUŠEK, *Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurs a možnosti výzkumu a jeho proměn*, in: Bohumil Jiroušek (ed.), *Proměny diskursu české marxistické historiografie*, České Budějovice 2008, s. 9–26; Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha 1999.

Sen o elektrifikaci – Příčiny přijetí Františka Křížíka komunistickou historiografií a publicistikou

Abychom správně pochopili příčiny zařazení osobnosti Františka Křížíka mezi postavy československého komunistického panteonu, tedy mezi osoby s oficiálním mytickým nábojem, které vyžadovaly trvalou pozornost a propagaci, musíme se nutně zmínit o vnímání elektrotechniky v Sovětském svazu, jenž se stal po roce 1945 a zejména pak po roce 1948 československým vzorem a vůdcem.

První příčina komunistické glorifikace Křížíka totiž nesouvisí přímo s jeho osobností, ale vychází z marxisticko-leninského postoje k vědě, technice a jejich dějinám. František Křížík byl „naštěstí“ v první řadě elektrotechnikem, teprve následně pak podnikatelem. A elektrotechnika se v komunistické ideologii, zejména v samotném Sovětském svazu, stala primárně podporovaným odvětvím. Je třeba si uvědomit, že na začátku 20. století bylo Rusko ve srovnání s jinými evropskými zeměmi značně zaostalé. Když se dostali v roce 1917 bolševici k moci, usilovali o reorganizaci zaostalého ruského zemědělství a hospodářství. Jedním z hlavních nástrojů měla být přitom právě elektrifikace.

Lenin se k elektrifikaci upnul jako k nějakému kouzelnickému triku, který okamžitě promění zaostalé ruské zemědělství a vyřeší všechny hospodářské problémy.¹⁷ Jeho nadšení pro elektřinu bylo tak veliké, že ho dovedlo až k proslulému heslu „*Komunismus je sovětská moc plus elektrifikace celé země*“.¹⁸ Už v roce 1918 upozorňoval Lenin ve svém *Nástinu plánu vědeckotechnických prací*, že je nutno věnovat zvláštní pozornost elektrifikaci průmyslu a dopravy a používání elektřiny v zemědělství.¹⁹ Obzvlášť elektřina v zemědělství hrála významnou úlohu.²⁰ Své názory a postoje k elektrifikaci, který následně nasměroval technický a hospodářský vývoj Sovětského svazu, výstižně vyjádřil na III. všeruském sjezdu RKSM (Rossijskij komunističeskij sojuz moloděži, tj. Ruský komunistický svaz mládeže): „*Víme, že nelze vybudovat komunistickou společnost, neobnovíme-li průmysl a zemědělství, při čemž je nesmíme obnovovat podle starého vzoru. Musíme je obnovit na moderní základně, vybudované podle nejnovějších vědeckých vymožeností. Je vám*

17 Leninovy názory na význam vědy a techniky byly shrnuty ve výběrovém bibliografickém soupisu prací a výroků Jarmila FROMKOVÁ, *Lenin o významu vědy a techniky*, Praha 1973. Tato pomůcka obsahuje bibliografické odkazy na první vydání rozsáhlých Leninových spisů, jež vyšlo v Praze v letech 1951–1970, ale také citace hlavních Leninových výroků k dané tematice. Vedle tohoto vydání byly vybrané Leninovy spisy publikovány ve dvou svazcích: Vladimír Il'jič LENIN, *Vybrané spisy ve dvou svazcích. Svazek II*, Praha 1951. Leninovy názory na elektrifikaci jsou v české literatuře nejpodrobněji vyjádřeny v publikaci Vladimír Andreevič STEKLOV – Lidija Aleksandrovna FOTIJEV, *V. I. Lenin o elektrifikaci*, Praha 1953.

18 J. FROMKOVÁ, *Lenin o významu vědy a techniky*, s. 23.

19 V. I. LENIN, *Vybrané spisy*, s. 84.

20 Fedor L. VEJTKOV, *Elektřina v našem životě*, Praha 1952, s. 32–34; E. GRANOVSKIJ, *Leninský plán elektrifikace země a vytvoření materiální základny komunismu*, in: Lenin – Veliký teoretik vědecké politické ekonomie, Praha 1951, s. 82–103.

známo, že touto základnou je elektřina, že pouze tehdy, uskuteční-li se elektrifikace celé země a všech odvětví průmyslu a zemědělství, pouze tehdy, zhostíte-li se tohoto úkolu, jen tehdy budete moci vybudovat tu komunistickou společnost, kterou staré pokolení vybudovat nemůže.“²¹

Elektrifikace se stala neoddelitelným článkem socialistické industrializace země a byla vnímána jako „mohutná hybná páka na cestě sovětské společnosti ke komunismu, protože upevňuje socialistické vlastnictví výrobních prostředků, je mocným prostředkem ke zvyšování produktivity práce a k jejímu usnadnění, přispívá k vytvoření nadbytku výrobků a tím napomáhá k překonání rozdílu mezi městem a venkovem, mezi prací duševní a prací fyzickou“.²²

Z Leninova podnětu vznikl státní plán elektrifikace Ruska – GOELRO (Gosudarstvennyj plan elektrifikacii Rossii), který sám Lenin nazval druhým programem strany. Schválen a vyhlášen byl koncem roku 1920 VIII. sjezdem sovětů, na němž Lenin znovu zdůraznil, že ekonomiku Ruska je nutno vybudovat na základě strojové velkovýroby, opírající se o nejnovější vědecké a technické objevy.²³ Plán GOELRO zahrnoval stavby elektráren a elektrických sítí, využití místních zdrojů paliva a vodních zdrojů pro výrobu elektrické energie, elektrifikaci průmyslu a zemědělství a vytvoření racionální organizace zásobování země palivem.²⁴

Elektrifikace a představa výstavby obrovských elektráren Lenina naplňovala nadšením i v posledních týdnech jeho života,²⁵ hlavní zásluhu o realizaci celého gigantického projektu si ovšem připsal až Stalin, jenž se již na XVIII. sjezdu VKS(b) mohl chlubit tím, že technickou úroveň Sovětský svaz již předstihl kapitalistické země²⁶ a že v době stalinských pětiletok se elektrifikace prováděla ještě rychlejším tempem, než bylo stanoveno plánem GOELRO.²⁷ Propagace elektrifikace v Sovětském svazu se odrazila i ve společenském postavení osob, které zastávaly zaměstnání spojené právě s elektrifikací. Vedle konstruktéra zbraní se tak dostávalo nejvyššího společenského uznání inženýru silnoproudáři.²⁸

Tento kult elektřiny se záhy úspěšně ujal i v českém, resp. československém komunistickém prostředí. Při hledání svého domácího hrdiny pak jednoduše nebylo možné ignorovat prvního a jednoznačně nejznámějšího českého (československého) elektrotechnika, který se tolik zasloužil o elektrifikaci země a jemuž navíc v této činnosti přinejmenším

21 E. GRANOVSKIJ, *Leninský plán*, s. 84.

22 Tamtéž, s. 103.

23 J. FROMKOVÁ, *Lenin o významu vědy a techniky*, s. 24.

24 E. GRANOVSKIJ, *Leninský plán*, s. 85.

25 Paul JOHNSON, *Dějiny 20. století*, Praha 2008, s. 95.

26 E. GRANOVSKIJ, *Leninský plán*, s. 83.

27 Tamtéž, s. 85.

28 P. JOHNSON, *Dějiny 20. století*, s. 95.

zpočátku bránilo konzervativní kapitalistické prostředí. František Křižík si tedy do komunistických historických mýtů našel cestu již tím, že celý svůj život věnoval elektrotechnice, která byla pro komunistickou stranu jedním z prvořadých oborů.

Jen na okraj ještě poznamenejme, že nadšení komunistických vládců nejen pro elektrotechniku, ale i techniku obecně, našlo svůj odraz i v dobové marxistické historiografii. Dějiny techniky a exaktních věd se staly její významnou a podporovanou součástí. Spolu s Československou akademií věd byl v roce 1953 oficiálně konstituován její Historický ústav a v něm se od roku 1956 vytvořilo oddělení dějin přírodních věd a techniky s úkolem zpracovat přehled vývoje těchto oborů na území Československa.²⁹

Postoj komunistické státní moci k technice charakterizuje i následující citát z přednášky Františka Žaluda,³⁰ která zazněla na počátku padesátých let v Socialistické akademii: „*Lidově demokratický stát má k technické vědě jiný postoj než stát kapitalistický. Zvýšením vědecké a technické úrovně upevňuje nový stát své vítězství nad kapitalismem, a proto – jak je známo zejména z příkladu SSSR – je období budování socialistické společnosti také období bouřlivého růstu techniky a vědy. Teprve socialistická organizace a znárodnění průmyslu, plánování národního hospodářství a dělení výrobního programu do nejhospodárnějších sérií dává všechny předpoklady k dosažení nových met naší techniky.*“³¹

K úspěšné cestě Františka Křižíka na výsluní společenského zájmu však nestačilo pouze to, že byl elektrotechnikem. K přijetí staročeského konzervativce a kapitalisty mezi nejvýznamnější československé osobnosti a symboly československé techniky v éře komunismu napomohly ještě další okolnosti jeho života, které byly výstižně zdůrazněny a sumarizovány v předmluvě ke Křižíkovým *Pamětím*.

Křižíkovy Paměti

Myšlenka zachovat Křižíkův životopis vznikla už kolem roku 1932, kdy byl v Praze založen jako odbor Technického muzea Archiv pro dějiny českého průmyslu, obchodu a technické práce.³² Jedním z cílů tohoto archivu se stalo knižní vydání pamětí Františka Kři-

29 Více viz Jaroslav FOLTA, *Předmluva*, in: Jaroslav Folta a kol., *Studie o technice v českých zemích 1945–1992*, 1, Praha 2003, s. 7–12. Jádro tohoto oddělení tvořili absolventi přírodních věd z počátku padesátých let, jejichž disertační práce se týkaly matematického a filozofického díla Bernarda Bolzana. Využili dobového zájmu a pokusili se vytvořit studijní a publikační základnu pro systematický výzkum. Byl také založen Časopis pro dějiny přírodních věd a techniky. J. HANZAL, *Cesty české historiografie*, s. 112.

30 František Žalud (1919–1993) byl českým odborníkem na vznětové motory, v letech 1946–1952 působil v ČKD Praha a od roku 1952 v Ústavu pro výzkum motorových vozidel.

31 František ŽALUD, *Velké postavy české techniky*, Lidové noviny, 25. 2. 1951, příl. Kulturní neděle, s. 7.

32 Archiv byl založen již roku 1931, činnost ale zahájil až v roce 1932. K založení a dějinám archivu více viz Rudolf BARTA, *Archiv für die Geschichte der Industrie, des Handels und der technischen Arbeit in der ČSR*, Praha 1932 či česká verze Rudolf BARTA, *Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v ČSR*, Praha 1932; Karel ČERNÝ, *Archiv*, in: Národní technické muzeum 1978–1988. Sborník

žíka, v té době ještě žijící, velice významné a adorované osobnosti. Toto rozhodnutí však bylo učiněno, aniž by tyto paměti byly napsány. Teprve následně se podařilo Josefu Jarešovi, jednomu ze zakladatelů Technického muzea, Křížíka pro sepsání jeho memoárů získat.³³ Ten pak svědomitě do posledních dnů svého života vyprávěl své životní příběhy řediteli Technického muzea Jaroslavu Veselému, který vyprávění zapisoval, ověřoval a doplňoval údaji z literatury a pramenů. Společně s Křížíkem pak také stylizoval první koncept pamětí. Na konečné úpravě celého rukopisu se po Křížíkově smrti podílel z iniciativy Spolku Národního technického muzea Křížíkův bývalý spolupracovník Vladimír List. Roku 1951 převzalo péči o vydání pamětí Technicko-vědecké nakladatelství³⁴ a o rok později kniha skutečně vyšla.

Redakční tým Křížíkových *Pamětí* se ve své *Poznámce redakce* v úvodu publikace jako-by snaží ospravedlnit své jednání. Má potřebu vysvětlit, proč „*podnikatel*“,³⁵ jenž „*z peněz, které dostal za patentní poplatky, založil elektrotechnickou dílnu, z níž vyrostl jeden z největších našich podniků*“,³⁶ má být tak opěvován a prezentován jako symbol české techniky. Klíčový důvod, který byl zmíněn na prvním místě, jsme už osvětlili výše. Redakce však nachází i celou řadu dalších argumentů, proč Křížíka oslavovat. Cituje například Leninův výrok o nemožnosti provést elektrifikaci v důsledku existence soukromého vlastnictví: „*Pokud trvá kapitalismus a soukromé vlastnictví výrobků, nemůže elektrizace celé země ani řady zemí být předně ani rychlá ani plánovitá, a za druhé nemůže být provedena ve prospěch dělníků a rolníků. Za kapitalismu přivodí elektrizace nutně silnější útlak velkobank jak nad dělníky, tak nad rolníky.*“³⁷ Překážky, které byly kladeny Františku Křížíkovi v jeho elektrifikačních snahách, či jeho úporná snaha po využití vodní síly pro výrobu elektřiny, která byla nakonec zmařena,³⁸ to vše je tedy redaktory vnímáno a prezentováno jako do-

k osmdesátému výročí založení. 1. Činnost v uplynulém desetiletí, Praha 1988, s. 193–196; Karel ČERNÝ, *Archiv*, in: Národní technické muzeum. Činnost v uplynulém desetiletí 1969–1978. Sborník k sedmdesátému výročí založení, Praha 1978, s. 169–172; Jan HOZÁK – Milada SEKYRKOVÁ, *Archiv pro dějiny obchodu, průmyslu a technické práce po 70 letech*, Archivní časopis, 2002, č. 4, s. 201–210; Jan KLEPL, *Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v Praze*, Věstník Národního technického muzea 30, 1950, č. 2–4, s. 101–107; Jan KLEPL, *Tři léta Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v ČSR*, Praha 1935.

33 Viz Archiv NTM, fond Ing. Josef Jareš. Josef Jareš (1861–1947) byl živnostenským inspektorem, po roce 1918 sekčním šéfem na Ministerstvu sociální péče, spoluzakladatelem Technického muzea, Spolku pro bytovou reformu, akciové společnosti Logie a také továrny na výrobu učebních pomůcek.

34 *Poznámka redakce*, in: F. Křížík, *Paměti*, s. 5.

35 Tamtéž, s. 3.

36 Tamtéž.

37 Tamtéž, s. 4.

38 Začátkem padesátých let byl otisknut Křížíkův plán elektrifikace Čech. Viz František KŘÍŽÍK, *Zužitkování vodních sil a začátky soustavné elektrifikace Čech*, Mladý technik, 19. 6. 1953, s. 410–411.

klad pravdivosti Leninových slov o nemožnosti soustavné elektrizace za kapitalismu.³⁹ Jedním dechem také dodávají, že „*teprve dnes vidíme, jak neplánovitě se postupovalo za kapitalismu, jak se nedbalo na využití všech možností, jak málo se přihlíželo k perspektivám. V tom je kořen dnešních potíží, proto musíme teprve dnes budovat všechna ta Křížíkem navrhovaná a plánovaná zařízení, o která kapitalisté nedbali, protože neznamenal zisk v dohledné době.*“⁴⁰

Kapitalismus tak z komunistického pohledu jednoduše neoceníl Křížíkovo úsilí, neuvažoval mu realizovat všechny nápady, protože jeho snažení „*směřovalo k prospěchu nejširších vrstev lidu*“ a „*takové plány může uskutečnit teprve vyšší společenské zřízení, lidově demokratický stát*“.⁴¹ Nová, komunistická interpretace Křížíka tak dostává jasné kontury. Stejně jako třeba husité je i Křížík označován v podstatě za jakéhosi předchůdce komunistického hnutí: „*Do naší doby se měl Křížík narodit! Nebyl by musel konat téměř nadlidskou práci pro zavedení elektřiny u nás, nebyl by musel bránit české země před pronikáním cizího kapitálu a české pracovníky před nebezpečím nezaměstnanosti v elektrotechnickém podnikání, nebyl by musel jako podnikatel bojovat s konkurencí, aby se udržel. Proslavil by se jistě sám i svůj národ dalšími významnými vynálezy!*“⁴²

Jak je z uvedeného citátu rovněž zřejmé, dalším argumentem pro oslavování Křížíka komunistickou státní mocí se stala národnostní otázka. Nový politický režim vyzdvihuje Křížíkovo češství, zdůrazňuje, že založil český podnik (slovo podnik zde stojí výrazně ve stínu slova český), a tím, slovy redakce *Pamětí*, „*zabránil unikání peněz za zavádění elektřiny do našeho tehdejšího života do ciziny, zajistil českým lidem práci a svou činností pomáhal posilovat vzrůstající význam českého národa na hospodářském poli*“.⁴³

Význam elektrotechniky, její a zároveň Křížíkovo nedoceníení a omezování v období kapitalismu i česká otázka jsou v *Poznámce redakce* vyjádřeny explicitně. Mezi řádky však můžeme vypočítat ještě jednu výraznou příčinu toho, že se totalitní režim tak vehementně hlásil k odkazu elektrotechnika-kapitalisty. Jedná se o edukační rozměr Křížíkovy osobnosti. Tato idea je patrná z většiny článků o Františkovi Křížíkovi; zcela jasně ji vyjádřil Alois Adalbert Hoch⁴⁴ v předmluvě k *Pamětem*: „*Jejich [myšleno Pamětí Františ-*

39 F. KŘÍŽÍK, *Pamětí*, s. 4.

40 Tamtéž.

41 Tamtéž.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž.

44 Alois Adalbert Hoch (1888 Stará Dobruška – 1978 Praha) byl v mládí členem Federace českých anarchistů (od roku 1909), sblížil se s kladenskými dělníky a mosteckými horníky a publikoval v anarchistických časopisech. Společně s S. K. Neumannem a jeho anarchokomunistickými skupinami se účastnil v roce 1921 zakládání KSČ. Byl knihovníkem ministerstva veřejných prací (1920–1941), dopravy (1941–1945), techniky (1945–1951) a nakonec stavebnictví (1951–1955). Publikoval pod

ka Křižíka] výchovná hodnota je nesporně veliká. Vždyť Křižík nebyl jen vynálezce a zlepšovatel, ale také realizátor technického pokroku, bojovník za něj, nelekající se překážek. Jeho paměti jsou životní historií chlapce z nezámožné české rodiny, který si musil razit cestu v životě sám...“⁴⁵ František Křižík vedl příkladný život, naplněný prací, který je hodno následovat. A. A. Hoch není ve svém hodnocení nikterak skromný a rozplývá se nad tím, že teprve Paměti „ukazují Křižíka bez falešného pozlátka tendenční propagandy“.⁴⁶ Kritika první republiky je zjevná nejen v tomto případě.

Když se začteme hlouběji do Křižíkova životopisu, nalezneme ještě další dvě okolnosti jeho života, které nahrávaly marxistické vědě, a tím pádem i růstu křižíkovského mýtu à la komunismus. Podívejme se, jak tyto okolnosti shrnul a vyjádřil v již zmíněné předmluvě A. A. Hoch: „Křižík vyšel z prostého pracujícího lidu a tomu zůstal svým způsobem věren.... Křižík byl zaměstnavatelem, ale jaksi „patriarchálním“: nepropustil zaměstnance, ani když mu vyhořela továrna, a jeho poměr k oslavě 1. máje nemá obdobu u žádného tehdejšího zaměstnavatele. Byl kapitalistou, ale pokrokovým v tom smyslu, v jakém zakladatelé vědeckého socialismu charakterizovali kapitalismus volné soutěže, kdy byl přes všechna sociální zla, která byla jeho průvodním jevem, konec konců činitelem pokroku, jako pravý opak imperialistického kapitalismu monopolního. V Křižíkovi bylo cosi z ideálního průmyslníka, o jakém snil na počátku 19. století velký francouzský utopistický socialista Saint-Simon. Nepracoval pro zisk, peníze mu byly jen prostředkem k realizaci technických plánů.“⁴⁷ Křižíkovi tedy v očích komunistů výrazně pomohl také jeho třídní původ a dále do značné míry zkresená, ale v jádru opodstatněná představa o jeho silném sociálním citění a relativní vstřícnosti ke svým zaměstnancům.

Reakce na vydání Křižíkových memoárů byly různé, v převážné většině však negativní. Nejvýrazněji a nejvíce negativně vyzněla recenze Miroslava Fuky otisknutá ve Sborníku pro dějiny přírodních věd a techniky.⁴⁸ Miroslav Fuka sice kladně hodnotil úmysl vydávat tzv. Knižnici dějin techniky, avšak zpochybnil účelnost vydání Křižíkových vzpomínek jako prvního svazku a dokonce popřel význam jakýchkoliv pamětí. Autobiografii recenzent vnímá jako nevhodný subjektivní historický pramen a speciálně Křižíkovy Paměti představují dle jeho názoru spíše dějiny Křižíkova kapitalistického podnikání, zatímco vynálezecká činnost zůstává v pozadí. Ani „řádná marxistická“ předmluva Fukovi

různými zkratkami a pseudonymy a významně se podílel na vzdělávacím a uvědomovacím programu KSC. Viz Alois Adalbert Hoch, <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/hoch.html>> [cit. 2011-08-01].

45 Alois Adalbert HOCH, *Předmluva*, in: F. Křižík, *Paměti*, s. 9.

46 TÝŽ, *Technika*, Technická kniha, sv. 2, 1958, č. 5, s. 191–192.

47 Tamtéž, s. 10.

48 Miroslav FUKA, *Paměti Františka Křižíka – českého elektrotechnika*, in: Jan Kořan, *Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky*, Praha 1954, s. 248–249.

nestačila, ta se ostatně stala jádrem jeho kritiky, zdála se být málo marxistická a materialistická. Autoři předmluvy totiž zůstali z Fukova pohledu pouze u slov a stejně viděli Křižíka jako „*pocitivého Čecha, lidového demokrata a pokrokového člověka*“. Tento kritický a odmítavý postoj, založený na nenávisti k buržoazii a kapitalismu, byl však brzy překonán (aspoň v Křižíkově případě) a Křižíkově mýtu nijak neuškodil. Autoři, kteří o něm psali, však museli řádně ospravedlňovat Křižíkův přínos pro marxistickou společnost.

Živá minulost naší techniky

Věda (ovšem pouze experimentální) a technika si v socialistické, resp. komunisty vedené společnosti získaly své podstatné místo a byly usilovně podporovány. Se stejnou veherencí byly podporovány také jejich dějiny. Ze života a práce významných osobností vědy a techniky měly být čerpány zkušenosti, ale také znalosti dobových okolností a podmínek, které byly vnímány jako užitečné či přímo nezbytné pro zdárný rozvoj současné vědy a techniky. Dokladem toho jsou některé projekty, jež byly zahájeny v padesátých letech (vesměs ale nebyly realizovány), výstava *Co dala naše technika světu*, postupně instalovaná v Praze, Brně a Bratislavě,⁴⁹ nebo různé dobové publikace, z nichž si zaslouží naši pozornost zejména populárně naučná kniha Rudolfa Štechmílera *Živá minulost naší techniky* s podtitulem *Pásmo historických reportáží o životě a díle některých čelných průkopníků naší techniky*.⁵⁰

Štechmílerovo pásmo historických reportáží je přesně tím dílem, jaké popularizace vědy a techniky potřebuje. Zabývá se různými obory, počínaje hornictvím, hutnictvím, vodními stavbami, počátky parního stroje, paroplavbou a železnicí, přes vývoj elektrotechniky, energetiky, motorů, automobilů, letectví, zemědělství, lesnictví, českého potravinářství, ale i sklářství a tiskařství, a konče fotografií a filmem, bezdrátovou telegrafií a puškařstvím. Systematicky uspořádaná, pečlivě zpracovaná publikace by mohla úspěšně zastat roli učebnice dějin vědy a techniky. V dnešní době je však téměř nepoužitelná, neboť je značně zatížená politickou orientací padesátých let, což se mimo jiné projevuje hojnými citáty československých i sovětských komunistických pohlavářů.

Františku Křižíkovi jsou v knize věnovány dokonce dvě kapitoly: *Život naplněný prací*⁵¹ a *Česká obloukovka*.⁵² Přitom má autor stejně jako editoři Křižíkových *Pamětí* potřebu ospravedlňovat a vysvětlovat Křižíkovu pozitivní roli: „Častokráte byla nadhozena otázka,

49 Rudolf ŠTECHMÍLER, *Co dala naše technika světu*, Praha 1953, s. 2. Výstava se snažila podat ve zkratce názorný přehled práce techniků a byla doplněna modely jejich vynálezů.

50 TÝŽ, *Živá minulost naší techniky. Pásmo historických reportáží o životě a díle některých čelných průkopníků naší techniky*, Praha 1954.

51 Tamtéž, s. 116–122.

52 Tamtéž, s. 123–127.

*jak dnes, v době budování socialismu, hodnotit práci takových Křižíků, Donátů a jim podobných. Vždyť nebyli jen průkopníci a spolutvůrci našeho průmyslu, ale později i podnikatelé, tedy kapitalisté v pravém slova smyslu. Je tedy možno jejich přínos hodnotit kladně, a proč? Křižík vyšel z prostého pracujícího lidu a tomu zůstal svým způsobem a ve své době věrný. Pracoval k jeho prospěchu zejména tím, že především vlastním úsilím zaváděl do našeho hospodářského života významnou sociálně pokrokovou sílu, jako byla elektrická energie, v níž již Marx a Engels rozpoznali činitele, který zrevolutionizuje výrobu a uspíší osvobození pracujících.*⁵³

Štechmiller uvádí i jiné argumenty ve prospěch přijetí „kapitalistického podnikatele“ mezi osoby hodné následování (vedle argumentů vytyčených již v *Pamětech*). Dnešnímu mladému člověku asi budou připadat úsměvné, neboť jsou dokladem komunistického dogmatismu a absurdní argumentace pomocí vlastních autorit, která se v mnohém podobala středověké scholastice. Prvním argumentem, který Štechmiller uvádí, je totiž projev Václava Kopeckého⁵⁴ na I. ideologické konferenci vědeckých pracovníků v Brně v roce 1952, respektive tam vyřčená věta: „Znovu opakuji: Pyšníme se před světem jmény našich vynálezců Prokopa Diviše, Josefa Resslera, Josefa Božka, Františka Křižíka, atd.“⁵⁵ Zadrůh měl František Křižík – naštěstí pro něj – tu čest, že zdokonalil vynález ruského vynálezce Jabložkova. Práci vědců a techniků, kteří navazovali na objevy ruských průkopníků a prohlubovali je, bylo v očích Rudolfa Štechmilera (a celé tehdejší komunistické ideologie) obzvlášť nutné připomínat.⁵⁶

Takto se tedy Štechmiller vyrovnává s Křižíkovou kapitalistickou minulostí v obecném úvodu knihy. Přesto se i v samotném textu několikrát znovu vrací k otázce, proč je dnes tak třeba připomínat Křižíkovo jméno a práci, když byl přece Křižík také kapitalistou. Je zřejmé, že tento ideologický rozpor byl stále vnímán jako palčivý a aktuální. Štechmiller jednak používá své vlastní argumenty typu „*Jen poctivá a usilovná práce, zaměřená k pokroku a budoucnosti, tvoří nesmrtelné hodnoty!*“⁵⁷ či „*Křižík hned nepostřehl úskočné jednání kapitalistů, byl příliš důvěřivý a často na to doplatil. Nyní se sám – jakožto majetník*

53 Tamtéž, s. 14.

54 Václav Kopecký (1897 Kosmonosy – 1961 Praha) byl český komunistický novinář a politik. Byl předním ideologem a propagandistou KSČ. Po roce 1948 se aktivně podílel na přípravě politických procesů s odpůrci režimu. Václav Kopecký patřil k nejtvrdším stalinistům a po Stalinově smrti se radil mezi poslední, kteří sovětského vůdce v Československu obhajovali. Byl také po celá čtyři desetiletí bezvýhradným následovníkem politiky Sovětského svazu. V letech 1945–1953 byl ministrem informací, posléze ministrem kultury. Karel KAPLAN – Pavel KOSATÍK, *Gottwaldovi muži*, Praha – Litomyšl 2004, s. 333; Jana PÁVOVÁ, *Demagog ve službách stran. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*, Praha 2009.

55 R. ŠTECHMILER, *Živá minulost*.

56 Tamtéž, s. 7.

57 Tamtéž, s. 120.

závodů – vlastně stal obětí vykořisťování,⁵⁸ ale zároveň si ještě – pro jistotu? – bere na pomoc úvod k *Pamětem* a cituje Hochovo vyjádření o Křižíkovi jako „patriarchálním“ zaměstnavateli.⁵⁹

Rudolf Štechmiller šel ovšem v ideologizaci života a díla Františka Křižíka ještě mnohem dál. Kritizuje jeho přirovnávání k Edisonovi a odvolává se v této souvislosti na sovětského historika techniky S. V. Suchardina, kandidáta Akademie věd SSSR, který v roce 1952 navštívil Československo a projevil obdiv k práci našich techniků.⁶⁰ Zvláště ho prý zaujala Křižíkova osobnost a, jak Štechmiller uvádí, v této souvislosti údajně řekl: „*Je třeba bojovat proti kosmopolitismu a za zdůraznění socialistického vlastenectví. Jako příklad nesprávného pojetí dějin techniky lze uvést právě příklad Křižíkův, který je v četných starších knihách i časopiseckých článcích označován za „českého Edisona“. To je nesprávné. Křižík byl vědcem Československa, Čechem, nikoliv Američanem. Zde vidíte nesprávnou představu činitelů rozvoje české techniky! – Sovětský historik se řídí pokyny J. V. Stalina o tom, že „každý národ, ať velký či malý, má svoje jakostní zvláštnosti, svoji osobitost, která náleží jen jemu a které není u žádného jiného národa. Tyto zvláštnosti jsou právě tím vkladem, jímž přispívá každý národ do společné pokladnice světové kultury, doplňuje ji a obohacuje.“*⁶¹

Kniha *Živá minulost techniky* sice skýtá Křižíkův životopis, v němž je zdůrazněno pochopitelně jeho strádání a přehled jeho nejvýznamnějších technických úspěchů, avšak na prvním místě si klade za cíl připomenout a zhodnotit Křižíkův přínos technickému pokroku,⁶² a vedle *Pamětí* tak výrazně přispívá k formulaci a konsolidaci Křižíkova komunistického historického mýtu.

Vedle *Živé minulosti naší techniky* vyšla v téměř stejné době publikace s názvem *Z dětství naší elektrotechniky*.⁶³ Je svým zaměřením v mnohém podobná, ale přesto výrazně odlišná. Jejím autorem je Václav Gutwirth, jenž je podepsán také pod publikací *Příklad Františka Křižíka*, která byla vydána těsně po Křižíkově smrti v roce 1941.⁶⁴ *Z dětství naší*

58 Tamtéž, s. 121. Citát se týká zakcionování Křižíkových podniků v roce 1917.

59 Tamtéž, s. 120–121.

60 Tamtéž, s. 116.

61 Tamtéž.

62 Tamtéž, s. 118.

63 Václav GUTWIRTH, *Z dětství naší elektrotechniky*, Praha 1953.

64 V. GUTWIRTH, *Příklad Františka Křižíka*. Jako autor je uveden Václav Gutwirth, ovšem, jak již bylo naznačeno, ten pouze shromáždil a dodal podklady pravému autorovi knihy, spisovateli Edmondovi Konrádovi, který nesměl během okupace coby představitel předválečné demokratické linie české kultury a zároveň neárijský míšenec publikovat a veřejně vystupovat. František Křižík je v knize pojat jako prostý a skromný, ale zároveň odvážný a vytrvalý bojovník za technický pokrok, který se neleká žádných překážek a překypuje obrovskou mravní silou. Poutavým stylem je popisován Křižíkův život od jeho dětských let a počátků technické práce, přes úspěchy u dráhy až k vlastní podnikatelské aktivitě a úspěchům (českým i světovým) na poli elektrotechniky. Stranou nezůstává téma elektřiny, která se stala Křižíkovi osudovou jako nevyčerpatelný zdroj nápadů a uskutečňovaných

elektrotechniky je sice opatřeno předmluvou z dílny A. A. Hocha, která ovšem s vlastním dílem nijak nekoresponduje a stylem i obsahem je jak z jiného světa. V kapitole o Křižíkovi podal autor výťah ze svých (a Konrádovy) předchozích fundovaných „nemarxistických“ prací, pouze doplnil informace o znárodnění Křižíkova podniku. V závěru své knihy mluví Gutwirth o významu elektrické energie a elektrotechniky pro budování socialismu a komunismu a o sovětských vzorech. Pozorný čtenář však mezi řádky vycítí, že se jedná spíše o povinnou oběť komunistickým vládcům než o přesvědčení autora.⁶⁵ Gutwirthova práce je tak představitelkou ještě dobíhající, postupně umlčované nemarxistické interpretace Křižíkova života, díla a odkazu, respektive ideologicky nedeformovaných (s výjimkou vynucených pasáží) dějin vědy a techniky. I takové ještě v roce 1953 občas vycházely.

František Křižík v zrcadle tisku padesátých let

Nová, komunisty vytvořená interpretace osobnosti Františka Křižíka se samozřejmě objevovala i v soudobém tisku. Základní Křižíkův přínos pokroku je charakterizován jednoduše a jasně: *„Léta tvrdého odříkání, denní zápas o živobytí a dny naplněné usilovnou prací se nakonec odrazily v celoživotním díle, které korunoval syn chudých rodičů vynálezem elektrické oboukové lampy.“*⁶⁶ Neexistoval snad lepší příklad pro studenty než chudý, ale pilný chlapec František Křižík, který se nakonec stal vynálezcem! Přitom jsou často připomínány a propagovány „výdobytky“ nového režimu. Jak si můžeme v roce 1952 přečíst v Květech, *„za časů Františka Křižíka bylo studium jen pro bohaté, dobře placená místa byla jen pro protekční syny bohatých rodičů“*, kdežto nyní se *„stovky dcer a synů dělníků a rolníků připravují opatřeny vším pohodlím v krásném prostředí ke studiu na vysokých*

plánů, jejichž vyvrcholením byla jubilejní výstava. Barvitě je pojata také Křižíkova iniciativní a široce rozvětvená participace na rozvoji techniky. V neposlední řadě je velká pozornost věnována společenskému uznání, kterého se Křižíkovi dostalo v závěru jeho života jako zasloužilé a populární osobnosti. *Příklad Františka Křižíka* plně naplňuje jak svůj název, tak podtitul *O jeho životě, díle a době*. Není sice klasickou odbornou monografií, jedná se spíše o titul populárně naučný, přesto se zde setkáme s jednoduchým poznámkovým aparátem, v němž je odkazováno na literaturu a zejména na novinové články, i když zdaleka ne důsledně. Gutwirth (Konrád) kromě Křižíkova života zdařile vylíčil obraz doby a zachytil také křižíkovskou tradici, zejména dobové reakce na Křižíkovy aktivity, včetně lidové slovesnosti. Přestože tato kniha vyšla již v roce 1941, zůstala dosud nepřekonanou, a to jak svým rozsahem, tak zejména kvalitou. Rukopis na rozdíl od ostatních není dokonce součástí Gutwirthovy pozůstalosti uložené v Archivu NTM (fond č. 632, Vladimír Gutwirth, neusp.).

65 Za pozornost také stojí lehce provokativní pobídka A. A. Hocha na konci předmluvy: *„A tento úspěch [myšleno úspěch právě vydané knihy] bude jistě autorovi pobídkou, aby se pustil do důkladnějšího zpracování dějin naší elektrotechniky v duchu historického materialismu [zvýraznila autorka], který jediný dovede pravdivě a hluboce osvětlit podíl, jaký měla naše elektrotechnika a její průkopníci na celkovém sociálním vývoji našeho národa za kapitalismu a jaký podíl má nabudování socialismu v naší lidově demokratické republice.“* A. A. HOCH, *Předmluva*, in: F. Křižík, *Paměti*, s. 6.

66 *ste., Křižíkův přínos pokroku, Lidová demokracie*, 8. 7. 1952, s. 3.

a odborných školách“. I tehdy však chudý František Křižík „věděl, že musí studovat, i kdyby měl jíst jednou denně a spát třeba pouhé čtyři hodiny“.⁶⁷

Podobně jako v případech knižních publikací vyšlo ovšem v první polovině padesátých let i několik článků, které ještě nebyly zatíženy marxistickou rétorikou, působí svěže a originálně a patří k tomu nejlepšímu, co kdy bylo o Křižíkovi napsáno. Za zmínku stojí především netradičně pojaté a zajímavým stylem podané *Křižíkovy obloukovky* v Mladé frontě v roce 1950⁶⁸ či soutěžní kvíz *Poznáváme naše vynálezce* z roku 1955, opět z Mladé fronty.⁶⁹

110. výročí narození Františka Křižíka

V roce 1947 se konaly na řadě míst v republice relativně monumentální oslavy Křižíkova stého výročí narození. Dalo by se očekávat, že tímto obzvlášť kulatým jubileem Křižíkova glorifikace vyvrcholí. Ani v roce 1957, u příležitosti 110. výročí, se však na Františka Křižíka nezapomnělo, ba naopak – oslavy uspořádané na jeho počest se svým rozsahem i významem vyrovnaly těm před deseti lety.

Křižíkovo rodné město Plánice uspořádalo ve dnech 15. a 16. června 1957 vzpomínkové slavnosti,⁷⁰ v jejichž průběhu byla v Křižíkově rodném domku otevřena pamětní síň⁷¹ a před domkem odhalena Křižíkova busta.⁷² Program oslav, které se konaly pod záštitou rady Krajského národního výboru (KNV) v Plzni, v podstatě kopíroval průběh oslav konaných před deseti lety.⁷³ Stejně jako tehdy byl uspořádán průvod z Ostromeče ke Kři-

67 Josef KUBA, *Největší český vynálezce*, Květy, 10. 7. 1952, s. 11.

68 *Křižíkovy obloukovky*, Mladá fronta, 22. 1. 1950, s. 7.

69 *Chloubka české techniky*, Mladá fronta, 14. 8. 1955, s. 6.

70 Oslav se také zúčastnili zástupci KNV v Plzni, Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni, zástupci n. p. Křižík v Praze a velký počet občanů z Plánice a nejbližšího okolí. Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Oslavy 110. výročí narození Ing. Dr. tech. h. c. Františka Křižíka; *Občané Plánice vzpomněli svého velkého rodáka*, Pravda, 18. 6. 1957, s. 2.

71 V letech 1956 a 1957 probíhala rekonstrukce Křižíkova rodného domku a 16. 6. 1957 zde bylo otevřeno muzeum. *Křižíkovo muzeum v Plánici*, Lidová demokracie, 4. 5. 1957. Od roku 1963 do současnosti je dominantním exponátem původní oblouková lampa, kterou Plánici darovaly v roce 1963 Křižíkovy závody na pražském Smíchově. *Větou ze západních Čech*, Svobodné slovo, Venkov, 23. 8. 1963, s. 4. Dochovaly se pouze dva originály této lampy, jeden tento, dodnes vystavený v Plánici, a druhý v Západočeském muzeu v Plzni.

72 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Oslavy 110. výročí narození Ing. Dr. tech. h. c. Františka Křižíka; *Křižíkovy oslavy v Plánici*, Lidová demokracie, 7. 6. 1957, s. 3; *Občané Plánice vzpomněli svého velkého rodáka*, Pravda, 18. 6. 1957, s. 2; aj., *Za Edisonem do Plánice*, Lidová demokracie, 14. 6. 1957, s. 3.

73 V roce 1947 si Plánice připomněla sto let od narození svého slavného rodáka velkolepou oslavou až v neděli 3. 8. Hlavními organizátory akce byly rada místního národního výboru a místní osvětová rada. Slavnosti začaly již v sobotu 2. 8. večer divadelním představením *Lidé v bouři* od Josefa Barnáše, které bylo odehráno ochotnickým spolkem v místní sokolovně. Vlastní nedělní oslava byla zahájena mší v místním kostele a od devíti hodin se konala slavnostní schůze pléna místního národního výboru na městském úřadě, při níž byl předán diplom čestného občanství náměstkovi předsedy vlády Petru Zenklovi, jenž byl nejváženějším hostem plánických oslav. Následoval slavnostní průvod z Os-

žíkovu domku, taktéž proběhla veselice v sokolovně⁷⁴ a akce se zúčastnily davy lidí.⁷⁵ Počet projevů rovněž zhruba odpovídal slavnosti před deseti lety, ovšem jejich pojetí bylo již značně odlišné. Předseda KNV Jan Pelnář promluvil o významu Křižíkova díla pro lidstvo a současný ředitel národního podniku Křižík Bohumil Šlehofer hovořil o Křižíkově práci v závodech.⁷⁶ František Křižík již nebyl oslavován jako úspěšný kapitalistický podnikatel, ale byl naopak zdůrazňován jeho chápavý vztah k pracujícím lidu, starost o dělníky a jeho vlastní pracovní nasazení.

Praha na křižíkovské výročí v roce 1957 nijak výrazněji nereagovala, bylo pouze zorganizováno různými institucemi několik přednášek⁷⁷ a národní podnik Křižík uspořádal slavnostní celozávodní schůzi.⁷⁸ Např. Historický klub připravil 12. listopadu 1957 přednášku Jana Klepla *Fr. Křižík (k 110. výročí narození)*. Referent, jenž byl ředitelem studijního a dokumentačního oddělení Národního technického muzea,⁷⁹ zdůraznil roli Františka Křižíka jako zakladatele dobré tradice českého elektrotechnického průmyslu, jehož některé konstrukce dosáhly světového významu. Nemluvil o chudobě, opomněl i dělnickou otázku, o to více se věnoval současnému zájmu o Křižíkovu osobnost a růst jeho popularity a krátce poreferoval o plánických oslavách, kterých se také aktivně účastnil. Jan Klepl přednášel také pro Muzeum hlavního města Prahy na téma *František Křižík – člověk a tvůrce* ve středu 1. února 1955.

Celozávodní schůze pracujících n. p. Křižík pořádaná u příležitosti 110. výročí narození Františka Křižíka proběhla v pondělí 8. července 1957 od 15 hodin v sále Kulturního domu pro pracující ve strojírenství ve Zborovské ulici č. 7. Na programu bylo několik projevů: Josefa Hassdenteufela z Vysokého učení technického, podnikového ředitele

tromeče, kde se shromáždili účastníci oslav v půl desáté, městem ke Křižíkovu rodnému domku. Zde byla odhalena pamětní deska, darovaná Spolkem plánických rodáků a přátel v Praze. Na letním cvičišti u sokolovny byla vztyčena státní vlajka a poté již následoval projev za projevem, vesměs vystoupili stejní řečníci jako na podobné akci v Plzni. Kromě proslovů Petra Zenkla, Jaromíra Slobody a Jindřicha Čadíka či recitace básně Václava Kuthana *Českému Edisonovi* vynikl především projev Jaromíra Jiráka, proděkana Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni, který je dnes zajímavým dokladem vlivu tehdejších společenských a zejména politických okolností na vnímání a hodnocení osobnosti Františka Křižíka. V polovině roku 1947 totiž oslavuje Jaromír Jirák Františka Křižíka jako úspěšného podnikatele, vyzvedá jeho cílevědomou vynálezeckou práci, ale ještě mnohem více hmotný zisk z této Křižíkovy tvůrčí aktivity, díky kterému se z něj stal majitel továrny, „*průmyslový kapitán*“, zkrátka příslušník bohaté a vlivné buržoazie. Již o několik později bude Křižíkova osobnost interpretována zcela odlišně. Více viz Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55.

74 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Oslavy 110. výročí.

75 Tamtéž, K 110. výročí narození Františka Křižíka. Jan Klepl.

76 *Občané Plánice vzpomněli*, s. 2.

77 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Pozvánka Historického klubu, K 110. výročí narození Františka Křižíka. Jan Klepl. Pozvánka na přednášku.

78 Tamtéž, 110. výročí narození Ing. Dr. techn. h. c. Fr. Křižíka.

79 Milada SEKYRKOVÁ, *PhDr. Jan Klepl – 100 let od narození*, Archivní časopis, 2007, č. 3, s. 169–177; Zdeněk VÁCHA, *Vzpomínka na PhDr. Jana Klepla*, Archivní časopis, 2007, č. 3, s. 178–179.

Bohumila Šlehofera a předsedy Kronycha. Byli odměněni nejlepší pracovníci závodu a následoval kulturní program, který spočíval ve vystoupení závodního orchestru a závodních harmonikářů, k tanci hrál Armádní sbor.

Josef Hassdenteufel, první vedoucí katedry elektrotechnologie, začal svůj proslov větou: „*Historie Křižíkova života je příběhem chudého chlapce, který se proslavil.*“ V tomto duchu se nesl celý referát, zdůrazňováno bylo, že Křižík žil tvrdým životem synka chudých rodičů, rozuměl pracujícím lidu, vážil si dělníků a staral se o ně. Bohumil Šlehofer mluvil o počátcích Křižíkova podniku, ale mnohem více pozornosti věnoval vychvalování současného stavu. Rozprávěl o prudkém zvyšování produktivity práce, růstu životní úrovně apod., které jsou možné pouze v socialistických podmínkách, a upozorňoval na to, jak v kapitalistickém světě vedou technické vymoženosti k dalšímu zbídačování a nezaměstnanosti dělnické třídy, případně krizím a válkám. S hrdostí informoval o chystaném rozšiřování závodu a hlásil se ke křižíkovské tradici: „*Pokračuje tedy národní podnik Křižík v duchu slavných tradic zakladatele dr. inž. Křižíka, jak v pokrokovosti našeho výrobního programu, tak v budování a při výstavbě naší vlasti, i ostatních lidově demokratických států, států polokoloniálních a koloniálních, které se již osvobodily nebo osvobozují z kapitalistického jarma.*“⁸⁰

Ke křižíkovské tradici se vždy velice aktivně hlásila Plzeň,⁸¹ která pojala oslavy Křižíkova výročí zodpovědně a připravila ještě okázalejší výstavu než před deseti lety.⁸² Ve

80 *Slavnostní celozávodní schůze v Domě kultury*, Směr k cíli, červenec 1957, č. 21, s. 1.

81 František Křižík strávil v Plzni nejproduktivnější léta svého života, žil zde se svou manželkou od roku 1873 do konce roku 1883, kde přesídlil se svou firmou do Prahy, resp. do Karlína. Právě v Plzni Křižík dospěl ke svému nejproslulejšímu vynálezu – diferenciálnímu regulátoru obloukové lampy. Zde si také založil svou první silnoproudou elektrotechnickou dílnu a začal podnikat. Vedle toho se stal obecně známý svými popularizačními přednáškami, které doprovázel efektními experimenty. Plzeňské období bylo významné také pro Křižíkův osobní život – v Plzni se mu narodily čtyři ze sedmi dětí. Proto i poté, co se František Křižík z Plzně odstěhoval, se jeho styky se západočeskou metropolí nepřerušily a ještě několikrát významně zasáhl do dějin města, zejména pak instalací tramvají. Plzeň dodnes vnímá Františka Křižíka jako významnou osobnost, jež úspěšně ovlivnila dějiny města a dokonce přispěla k prezentaci města v zahraničí. Ne náhodou je Křižíkova oblouková lampa známa pod pojmem „Plzeňská lampa“. Vrcholem Křižíkovy plzeňské adorace byl sjezd Elektrotechnického svazu československého (EŠČ) v roce 1936, v jehož průběhu byla Františku Křižíku (za jeho přítomnosti) na domu U Zvonu, kde měl svou první elektrotechnickou dílnu, odhalena pamětní deska. Ke Křižíkovu pobytu v Plzni Eva MUŠKOVÁ, *Jak František Křižík „rozsvítil“ Plzeň*, in: *Teorie a dějiny vědy a techniky*, Plzeň 2006, s. 102–116. Ke sjezdu EŠČ v roce 1936 v Plzni např. J. SLOBODA, *Vzpomínka na první sjezd EŠČ*, s. 9–10; *Otevření výstavy Elektrotechnického svazu*, *České slovo*, 16. 5. 1936, s. 4; XVIII. výroční sjezd EŠČ včera zahájen, *Český deník*, 16. 5. 1936, s. 2 a další novinové články citované v pozn. 11.

82 V roce 1947 vzdala západočeská metropole hold objeviteli „plzeňské lampy“ tzv. Křižíkovým létem, které probíhalo od 8. 7. do 14. 9. Jeho podstatou byla výstava Křižíkovy pozůstalosti v Umělecko-průmyslovém muzeu, která byla slavnostně otevřena 8. 7. dopoledne. Tentýž den se od 20 hodin v kině Universita v Prokopově třídě (dnešní Komorní divadlo) konal vzpomínkový večer, kterého se účastnil i Křižíkův syn Jan, jenž při této příležitosti předal cenu z Křižíkova fondu. Plzeňské Křižíkovo léto vyvrcholilo 14. 9. 1947 v 11 hodin dopoledne, kdy byl v Křižíkových sadech slavnostně

dnech 9. až 30. září 1957⁸³ byla ve výstavní síni tehdejšího Krajského muzea v Plzni otevřena výstava *František Křižík a Plzeňsko*,⁸⁴ kterou pod záštitou odboru školství a kultury rady KNV v Plzni uspořádaly plzeňská pobočka Vědecké technické společnosti pro elektrotechniku při ČSAV, Vysoká škola strojní a elektrotechnická v Plzni, Společnost pro vědu, umění a práci, Krajské muzeum a plzeňský městský archiv.⁸⁵ K realizaci výstavy přispělo zapůjčením exponátů Národní technické muzeum v Praze, spravující Křižíkovu pozůstalost,⁸⁶ dále město Plánice, jež zapůjčilo materiály z expozice umístěné v Křižíkově rodném domku, a stejně jako před deseti lety také členové rodiny Františka Křižíka.⁸⁷

Slavnostní otevření výstavy 9. září⁸⁸ bylo úspěšnou manifestací komunistické strany, které se zúčastnili zástupci krajského a městského národního výboru, krajského výboru

odhalen Křižíkův památník. Nejednalo se však o žádný nový pomník, pouze o reinstalaci původní pamětní desky z domu U Zvonu, která byla po náletu 20. 12. 1944 sejmuta a nyní vystavena na novém místě. Více viz Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55; (Š), *Sté narozeniny dr. inž. Františka Křižíka*, Svobodný směr, 5. 7. 1947, s. 9; *Křižíkovo léto v Plzni 1947*, Elektrotechnický obzor 36, 1947, č. 22, s. 410–411; Ivan MARTINOVSKÝ a kol., *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*, Praha 2004, s. 409.

83 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Plakát k výstavě.

84 O výstavě informoval denní tisk, a to nejen regionální. Např. *Křižíkovo museum v Plánici*, Lidová demokracie, 4. 5. 1957, s. 4; *Křižíkova výstava v Plzni*, Lidová demokracie, 14. 9. 1957, s. 4; *František Křižík a Plzeňsko*, Práce, 6. 9. 1957, s. 5; *František Křižík a Plzeňsko*, Pravda, 7. 9. 1957, s. 2.

85 Myšlenka uspořádat tuto výstavu vznikla z iniciativy vedoucího elektrotechnické katedry Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni, profesora Ing. Jana Haufa, který v době realizace výstavy již nebyl na živu. Jan DUBSKÝ, *František Křižík a Plzeňsko*, Elektrotechnický obzor 46, 1957, č. 10, s. 553. Jan Hauf (1895 Jince – 1957 Plzeň) začal pracovat jako asistent Ústavu konstruktivní elektrotechniky. Od roku 1923 působil v elektrotechnické továrně ETD založené v plzeňských Doudlevcích Škodovými závody. Jako vedoucí typizačního oddělení měl rozhodující podíl na dokončení konstrukce nové řady otevřených trojfázových motorů. Věnoval se i činnosti pedagogické – nejprve jako externí učitel na Vyšší elektrotechnické průmyslové škole v Plzni, od roku 1952 na Vysoké škole strojní a elektrotechnické v Plzni. Byl posledním předsedou Západočeské odbočky EŠČ a pak prvním předsedou plzeňské pobočky Vědecké a technické společnosti pro elektrotechniku při ČSAV. Alfred HYNA – Tomáš JÍLEK – Jaroslav SLÍPKA, *Osobnosti plzeňského vysokého školství*, Plzeň 2001, s. 33.

86 V archivu se dochovala korespondence mezi Miloslavem Bělohávkem, jednatelem plzeňské Společnosti pro vědu, umění a práci, která výstavu pořádala, a studijním a dokumentárním oddělením Národního technického muzea, zejména Evou Čákrtovou. Miloslav Bělohávek prosil Národní technické muzeum o fotografie Františka Křižíka z různých dob, tři originály diplomů (nějaké efektní) a koncesní listinu na pražskou tramvaj, která byla tou dobou na výstavě 250 let vysokého školství technického. Kromě toho bylo Plzni darováno 76 duplikátů různých dokumentů z pozůstalosti Františka Křižíka. O tom, že přesun archiválií neprobíhal zcela hladce, svědčí úsměvná věta v jednom dopise Evy Čákrtové (z 18. 8. 1957): „Milý Milo, Křižíky jsem šťastně objevila a pro jistotu se hned odesílají, aby se zase někam nezaběhli.“ Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 57. Na základě této výstavy vznikl v Archivu města Plzně (dále jen AMP) fond Křižík František, jehož základem jsou právě kopie archiválií z Archivu NTM zapůjčené na tuto výstavu.

87 Finančně výstavu výrazně podpořily Leninovy závody, n. p. v Plzni (tehdejší název pro „Škodovku“) a Plzeňské papírny, n. p. v Plzni. J. DUBSKÝ, *František Křižík*, s. 553–554.

88 Od 17 hodin. Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Pozvánka na zahájení výstavy. Významnou postavou, která se také výrazně angažovala do přípravy a průběhu výstavy, byl Jan Dubský (1906 Kaplice – 1975 Plzeň), který byl na rozdíl od Vladimíra Bárty klasickým reprezentan-

KSČ, vysokých a odborných plzeňských škol, plzeňských průmyslových závodů a širší technické veřejnosti. Program byl již tradičně plný proslovů. Po přivítání ředitelem Krajského muzea dr. Pilzem promluvil krajský školský inspektor František Terč, který zhodnotil osobu Františka Křížíka zejména po stránce politické a ocenil jeho vřelý poměr k dělnické třídě.⁸⁹

O výchovném a politickém záměru akce není pochyb. Nasvědčoval tomu také proslov Jana Soukeníka, jenž po recitaci již tradičně zařazované básně *Prometheus* Jaroslava Kvapila⁹⁰ vystoupil za Vědeckou technickou společnost pro elektrotechniku při ČSAV. Své vystoupení pojal především jako výchovný apel pro mládež. Mimo jiné prohlásil, že „výstava má být nejen pohledem na vykonanou práci tohoto velkého muže, ale být školou pro naše techniky i mládež, jak nutno postupovat, chce-li člověk dobře sloužit národu.“⁹¹ Slavnostní vernisáž byla ukončena vzpomínkou Křížíkova spolupracovníka Jaromíra Slobody, jenž také vyřídil pozdravy Křížíkovy rodiny, a hudební tečkou v podobě Dvořákovy *Romance* a *Cavatiny*.⁹²

Samotná výstava *František Křížík a Plzeňsko* byla rozdělena do tří částí. Prvé dvě sekce měly tvořit jakési dobové pozadí, teprve třetí se přímo dotýkala uvedeného tématu.⁹³ První pozadí mělo zprostředkovat atmosféru plzeňského městského prostředí v létech, kdy zde František Křížík působil, tj. v osmdesátých letech 19. století.⁹⁴ Druhé pozadí nastiňovalo v hlavních rysech vývoj regionální i světové elektrotechniky do počátku 20. století. Hlavní část výstavy pak představovala jakýsi průnik obou zmíněných pozadí a věnovala

tem oficiální ideologie. Dubský byl od roku 1936 konstruktérem v ETD, brzy také vedoucím normalizačního oddělení. Dvacetiletou praxi v tomto závodě uplatnil na Vysoké škole strojní a elektrotechnické v Plzni, kde působil od roku 1951 nejprve externě, od roku 1956 jako docent interně, v roce 1961 se stal profesorem elektrotechnologie a elektrotechnických materiálů, řadu let byl vedoucím katedry elektrotechnologie a elektrických přístrojů. A. HYNA – T. JÍLEK – J. SLÍPKA, *Osobnosti*, s. 30–31.

89 J. DUBSKÝ, *František Křížík*, s. 554.

90 Báseň *Prometheus* napsal Křížíkův krajan Jaroslav Kvapil (1868 Chudenice – 1950 Praha) k příležitosti Křížíkových 50. narozenin. Od té doby byla báseň recitována při všech významných událostech spojených se jménem Františka Křížíka. Archiv NTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 1; F. KŘÍŽÍK, *Paměti*, s. 128.

91 Tamtéž.

92 Tamtéž.

93 Archiv NTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 55. Výstava o Františku Křížíkovi. Libreto.

94 Více Vladimír BARTA, *Výstava František Křížík a Plzeňsko*, Plzeň 1957, nestr.: „Návštěvníci výstavy si nejprve prohlédnou expozici, tvořící jakési pozadí a věnovanou městu Plzni osmdesátých let minulého století. Seznámí se zde s koloritem doby, se starousedlým prostředím, kulturními snahami, společností a klidným tokem života okresního města, do něhož přišel strávit deset let činnorodého života František Křížík, aby svou prací, svými vynálezy a svými průbojnými snahami zasáhl do této tehdejší idylly. Tento zásah se projevil v letech jeho pobytu pouze přechodným vzrušením a zavlněním hladiny, ale koncem minulého a počátkem tohoto století již revoluční změnou celého způsobu života způsobenou užitím praktické elektrotechniky, jejíž počátky počal F. Křížík rozvíjetí právě v tomto předválečném období.“

se pochopitelně osobě samotného Františka Křižíka (částečně však docházelo k prolínání této části expozice i s dvěma uvedenými předchozími částmi, zejména v druhém z nich).⁹⁵

František Křižík byl na výstavě prezentován jako velký vzor především pro mládež, a to nejen technickou. Jeho život byl dokumentován od jeho plánických počátků až po pohřební průvod na Slavín. Hlavními exponáty na výstavě byly Křižíkovy rukopisy, náčrtky, fotografie z různých období života, patentové spisy, velké množství řádů, vyznamenání a diplomů, ale také knihy a časopisy pojednávající o jeho životě a díle.⁹⁶

Vedle Křižíkova příkladného života se dostalo ke slovu také jeho dílo. Dominantu výstavy tvořil přehled vývoje obloukovky – přece jen se jednalo o Křižíkův nejproslulejší vynález, navíc úzce spjatý s Plzní. Prostor však byl dán také vývoji elektrických drah, a to jak těch prvních Křižíkových, tak prvních elektrických tramvají v Německu.⁹⁷

Účelem výstavy ke 110. výročí narození Františka Křižíka bylo bezesporu připomenout si zajímavé období plzeňských dějin a podívat se do historie elektrotechniky, zejména v souvislosti se západočeským regionem. Výstava návštěvníkům nepřímou implementovala přesvědčení, že soudobá, především plzeňská, elektrotechnika, elektrotechnický průmysl i školství vyrostly na základech položených právě Františkem Křižíkem.⁹⁸ Oproti výstavám a vzpomínkovým akcím z roku 1947 ale tentokrát mnohem výrazněji vystupoval na povrch záměr zvýraznit křižíkovskou tradici.⁹⁹ Slovy Vladimíra Barty,¹⁰⁰ jednoho z autorů výstavy, v průvodci *Výstava František Křižík a Plzeňsko* výstava „...chce ukázat, co zmůže cílevědomá snaha a houževnatá práce ve své podstatě schopného, snaživého a odvážného západočeského člověka, napře-li se správným směrem. Západočeským technikům

95 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Výstava.

96 V. BARTA, *Výstava František Křižík*, nestr.

97 Více tamtéž.

98 J. DUBSKÝ, *František Křižík*, s. 554. Srov. též V. BARTA, *Výstava František Křižík*, nestr.

99 Pojem „křižíkovská tradice“ byl v padesátých letech 20. století běžně používaným pojmem, jehož původ bychom mohli hledat u Vladimíra Barty. Viz níže.

100 Tento významný západočeský elektrotechnik se narodil 10. 9. 1890 ve Vranově u Stříbra, vystudoval reálku v Rakovníku a Vysokou školu elektrotechnickou v Brně. Po studiích se nejprve věnoval dráze vysokoškolského učitele, později ale vstoupil do Elektrotechnické továrny v Doudlevcích (ETD), kde získal v roce 1925 pozici technického vedoucího a po třech letech převzal vedení celé továrny. Za okupace byl přechodně odstraněn z vedoucí funkce podniku, protože se odmítal podřídit licenční závislosti na německé firmě AEG. Po roce 1945 se do ETD vrátil a úspěšně zde působil do svých šedesáti let, kdy odešel do důchodu. Bárta byl také členem Západočeské odbočky EŠČ, který se účastnil většiny akcí pořádaných elektrotechnickou odbornou společností a aktivně přispíval k organizaci těchto akcí. Zemřel 27. 3. 1973 v Plzni. AMP, fond Bárta Vladimír, Ing.; Eva MUŠKOVÁ, *Vladimír Bárta a jeho podíl na formování československého elektrotechnického průmyslu*, *Dějiny věd a techniky* 45, 2012, č. 2, s. 105–123; Daniel MAYER, *Význačné momenty práce plzeňské pobočky Společnosti v uplynulých 40 letech. Portrét Vladimíra Barty*, *Dějiny věd a techniky XXXVIII*, 2005, č. 1, s. 59–60; Jan DUBSKÝ, 28. března 1973 zemřel ředitel ing. Vladimír Bárta, *Elektrotechnický obzor* 62, 1973, č. 6, s. 381–382.

a mládeži chce předvésti počátky vývoje elektrotechniky vůbec a významný přínos západočeského rodáka k prohloubení a urychlení tohoto vývoje zvláště. Ale také jim chce nabádavě zdůrazniti, jakými skromnými prostředky se muselo v těchto počátcích pracovati, bez nákladných zařízení, bez měřících přístrojů a bez vědecky vybavených laboratoří, což vše muselo býti nahrazováno tvůrčím duchem, inspirací, improvizací a hlavně trpělivou prací a neotřesitelnou vírou v sebe i v cíl, pro který bylo veškeré úsilí odvážně zaměřeno. A posledním avšak nikoliv nejmenším účelem výstavy jest upozorniti obyvatele Plzně a kraje, že západočeští elektrotechnikové ve smyslu velikých křížíkovských tradic v jejich středu nenárodně po dlouhá léta pracovali k uplatnění elektrotechniky a touto nehluchou prací udělali z Plzně, města oceli a piva, také ještě významné město elektrotechniky.“¹⁰¹

Ke zdůraznění křížíkovské tradice v duchu, jenž byl naznačen výše, přispěla pak také přednáška Vladimíra Bárty *František Křížík a křížíkovská tradice*, která se konala v rámci výstavy v pondělí 23. září 1957 v přednáškové síni Krajského muzea.¹⁰²

Autoři výstavy, jejichž záměrem také bylo, aby si mladí návštěvníci odnesli ponaučení pro svůj život a svoji práci a aby je výstava inspirovala k „vyšším životním cílům“,¹⁰³ byli jistě uspokojeni, jelikož návštěvnost byla vysoká a výstava měla pozitivní ohlas.¹⁰⁴

Křížíkovská tradice podle Vladimíra Bárty

V souvislosti s oslavami 110. výročí Křížíkova narození a zejména s výstavou *František Křížík a Plzeňsko* se objevuje zajímavý úkaz v křížíkovském historickém mýtu. Vedle komunisty propagovaného (a tím značně zprofanovaného) oficiálního směru hodnocení a prezentace života a díla slavného elektrotechnika, který vytyčilo vydání Křížíkových *Pamětí*, se objevuje jakási druhá křížíkovská tradice, která sice nijak té oficiální neodporuje, to ostatně ani nebylo možné, ale zároveň nepoužívá klasickou marxistickou rétoriku a staví na hlubších a hlavně reálně podložených hodnotách. Tvůrcem a hlavním nositelem této tradice byl již několikrát zmíněný Vladimír Bárta.

Významný západočeský elektrotechnik Vladimír Bárta nebyl přímým Křížíkovým žákem, ale ve svém celoživotním úsilí se pokládal za jeho následovníka. Pociťoval zodpovědnost za budování českého elektrotechnického průmyslu, který bude nezávislý na za-

101 V. BARTA, *Výstava František Křížík*, nestr. Tento průvodce výstavy vydaný v 500 exemplářích byl v krátké době zcela rozebrán; pro návštěvníky, kteří přišli později, již nebyl k dispozici. AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 440, inv. č. 74.

102 Archiv NTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 55. Plakát k přednášce *František Křížík a křížíkovská tradice*. Text přednášky je uložen v AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 444, inv. č. 195.

103 Tuto formulaci používá Vladimír Bárta (viz V. BARTA, *Výstava František Křížík*, nestr.), ale přejímají jej i další autoři referující o výstavě, např. Jan Dubský (viz J. DUBSKÝ, *František Křížík*, s. 554).

104 Výstavu zhlédlo celkem 5466 návštěvníků, pro velký zájem byla dokonce o týden prodloužena. Zajímavě vyznívá srovnání s výstavou o J. K. Tylovi, která byla v Plzni uspořádána rok předtím a navštívilo ji zhruba o 1200 návštěvníků méně. AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 440, inv. č. 74.

hraničních licencích, ale bude se opírat o samostatnou práci českých lidí podle Křižíkova hesla „*co dovedou v cizině, dovedeme my Češi také*“.¹⁰⁵ Vedle intenzivního úsilí tímto směrem zasvětil svůj život také udržování a šíření křižíkovské tradice. Málokdo přitom udělal pro dominantní roli Františka Křižíka v českém historickém povědomí tolik jako Vladimír Bárta.

I s odstupem padesáti let mají stále vysokou cenu dodnes nepřekonané odborné studie, které Bárta publikoval ve sbornících v šedesátých letech. *Plzeňská lampa Františka Křižíka*¹⁰⁶ je dosud nej kvalitnější a nejrozsáhlejší popis vzniku nejznámějšího Křižíkova vynálezu, o to cennější, že pochází z pera elektrotechnika. Z dalších statí jmenujme *První silnoprůdová elektrotechnická dílna v Čechách*¹⁰⁷ či *Osmdesát let plzeňské lampy*.¹⁰⁸ Stále využívaná je také Bártova bibliografická příručka, registrující do roku 1960 vyšlé publikace a články o Františku Křižíkovi.¹⁰⁹

Františku Křižíkovi se však Bárta nevěnoval pouze na papíru. V padesátých letech a zejména v souvislosti s rokem 1957 se aktivně zapojil do většiny regionálních akcí spojených s Křižíkovým výročím. O jeho zásluhách na plzeňské výstavě již byla řeč. Vedle toho byl toho roku činný také během plánických oslav, kde měl proslov u příležitosti otevření Křižíkovy pamětní síně v jeho rodném domku.¹¹⁰

Bárta využíval těchto veřejných akcí k šíření a zdůrazňování křižíkovské tradice ve svém vlastním pojetí. Šlo mu zejména o to, aby Křižíkův příklad zapůsobil jako vzor na mladou generaci a získal ji pro následování jeho úsilí.¹¹¹ To je jistě dostatečně zjevné z toho, jak intenzivně prožíval výstavu *František Křižík a Plzeňsko*, jak se snažil, aby výstava co nejvíce oslovila mladé návštěvníky.¹¹²

105 AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 440, inv. č. 74. Bárta zdůrazňuje také fakt, že jeho zájem o osobnost Františka Křižíka vychází také z okolností, že jeho rod pochází z Nepomucka, odkud vede do Plánice Křižíkova stezka.

106 V. BÁRTA, „*Plzeňská lampa*“, s. 71–98.

107 TÝŽ, *První silnoprůdová elektrotechnická dílna*, in: *Elektrotechnický obzor* 51, 1962, č. 3, s. Z10.

108 TÝŽ, *Osmdesát let plzeňské lampy*, *Elektrotechnický obzor* 49, 1960, č. 10, s. Z36–Z36.

109 TÝŽ, *František Křižík. Vynálezce plzeňské lampy*, Plzeň 1960.

110 AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 444, inv. č. 194.

111 Tamtéž, kart. 440, inv. č. 74.

112 Jednoznačně to dokládá zejména dopis Janu Dubskému z 24. 9. 1957: „*Z průběhu výstavy „F. Křižík a Plzeňsko“ i přednášky „F. K. a křižíkovská tradice“ by se dalo na první pohled souditi, že jest úspěšná. Návštěvy slušné, proti jiným výstavám (kupř. o Tylovi nebo Smetanovi) dokonce velmi slušné, i tisk si ji všimá atd. Avšak při podrobnější analýze se nutně dospěje k jinému názoru. Nejen že by bylo možno docílit značně většího zájmu a tedy i návštěv, ale hlavně návštěv mladých lidí, pro něž v prvé řadě byla výstava pořádána. Vždyť to nemá býti reminiscence starých pánů pro potěchu srdce jiných starých pánů, ale bojový prostředek k získání srdcí mladých lidí, aby následovali ve svých snahách a ve svém úsilí velkého příkladu velkého západočeského rodáka. Doporučuji proto, jak jsme již včera o tom hovořili, abyste zapůsobili u Školského odboru KNV, zda by nedal doporučení a pokyn správám škol k návštěvě výstavy. Jest třeba si uvědomiti, že v osmé třídě osmileté jest F. Křižíkovi věnována v učebnici fyziky*

Jaká je tedy křižíkovská tradice podle Vladimíra Barty? První rovina Bártovy křižíkovské tradice stojí na elektrotechnické bázi. František Křižík položil základy elektrotechnického průmyslu a svou prací, svým přístupem se stal vzorem dalším elektrotechnikům. Sám Bárta v této době konstatoval, že „Křižíkovo jméno se stalo v pojmech lidu symbolem elektrotechniky“.¹¹³ Dejme slovo přímo Vladimíru Bártovi: „František Křižík svými technickými činy i svými kulturními snahami první obor hluchou českou elektrotechnickou lůdu a pak v ní vyoral hlubokou brázdu, do níž zasel vzácná semena, jež vzešla, rozkvetla a nesla užitek nejen již za doby jeho činnosti, ale ještě dlouho potom, a nesou ho vlastně stále, jsouce pěstována četnými i po něm nastupujícími generacemi.“¹¹⁴

Správný elektrotechnik se podle Barty ke Křižíkovi a jeho zásadám stále hlásí, snaží se jím inspirovat a navázat na Křižíkův odkaz, který je vnímán stále jako živý a podnětný. Podstatným aspektem bártovské křižíkovské tradice je snaha obstát v konkurenci, a to především zahraniční, tedy vyrovnat se druhým a dokázat, že Češi mohou úspěšně konkurovat ostatním národům. Ruku v ruce s touto zásadou jde požadavek zachovat věrnost českému domácímu prostředí. Je zajímavé, že ačkoli národní obrození dávno minulo, přesto zůstává tento pocit v české společnosti tak zakořeněný. Vladimír Bárta ostatně osobně dokázal, jakým je pro něj Křižík vzorem, když se během druhé světové války zachoval „křižíkovsky“ a raději opustil továrnu, než aby se podřídil německé firmě.

Druhý základní rys Bártovy křižíkovské tradice je možno rozšířit i mimo úzký elektrotechnický okruh a aplikovat jej na celou společnost. Je jím nesmírná odvaha, se kterou se Křižík pouštěl do řešení a realizování technických i hospodářských problémů. Bárta zdůrazňuje, že si Křižíkovi současníci mnohdy ani neuvědomovali, jaká rizika a nebezpečí musel Křižík podstupovat a překonávat.¹¹⁵

Křižíkovská tradice je tedy tradicí velké odvahy, tradicí snah o udržení kroku se světovým vývojem i v malých českých poměrech, tradicí zvědavosti, přemýšlivosti, pracovitosti a houževnatosti, tradicí aktivní lásky k domovu a jeho lidu.¹¹⁶ Jejimi nositeli pak mají být především mladší generace elektrotechniků, které se snaží na „otce“ svého oboru navázat.

Při hlubším hledání souvislostí bychom mohli Vladimíra Bártu přiřadit k fenoménu plzeňské poválečné historiografie – Plzeňské historické škole.¹¹⁷ V Plzni v této době pů-

celá stránka i s jeho portrétem a že návštěvou výstavy by náš nejmladší dorost velmi pro svoje další vzdělání ale hlavně pro svoji výchovu ku zmáhání překážek získal.“ Tamtéž.

113 Tamtéž, kart. 440, inv. č. 86.

114 Tamtéž.

115 Tamtéž, kart. 444, inv. č. 194.

116 Tamtéž, kart. 440, inv. č. 86.

117 Pojem „Plzeňská historická škola“ použil poprvé Miloslav Bělohávek, vůdčí osobnost plzeňské poválečné historiografie. Detailně se tomuto problému věnovala a školu vymezila Naděžda Morávková.

sobila skupina nadějných historiků, která se orientovala zejména na hospodářské a sociální dějiny a povznesla plzeňské dějepisectví na vysokou úroveň s nadregionálním dosahem. Vladimír Bárta sice nebyl historikem, nýbrž elektrotechnikem, přesto se aktivně věnoval dějinám elektrotechniky a byl v kontaktu se zmíněnými plzeňskými historiky (za všechny jmenujme alespoň Miloslava Bělohávků, vůdčí osobnost Plzeňské historické školy). S nimi také spolupracoval na přípravě výstavy v roce 1957. Bárta bezděčně přejímá stejné metody historické práce, jeho historické úsilí na poli elektrotechniky koresponduje s tehdejší stavem plzeňské historiografie a rovněž zdaleka přesahuje hranice regionu. Konečně se Bárta stejně jako většina představitelů Plzeňské historické školy zaměřuje především na regionální dějiny a ve vztahu k oficiální marxistické doktríně volí cestu kompromisu, který znamená bádání v rámci oficiální vědy a být si vědom hranic, které není možno překročit,¹¹⁸ ovšem zároveň se pokud možno vyvarovat laciné ideologické rétoriky a argumentace.

Světloňoš

Připomenutí 110. výročí Křížíkova narození nemělo pouze podobu oslav a zmíněné výstavy. Dalším počinem, stále v roce 1957, bylo vydání knihy Jaroslava Andreje *Světloňoš* s podtitulem *Životní příběh Františka Křížíka*¹¹⁹ ve Státním nakladatelství dětské knihy v rámci knižnice *Živé prameny*.¹²⁰ Publikace určená mládeži od dvanácti let svým laděním zapadá do atmosféry padesátých let a prohlubuje snahu prezentovat Františka Křížíka jako synka z chudé dělnické rodiny, který se v životě nenechal ničím zastrašit a stal se hrdinou, jehož přístup k životu by měla mládež obdivovat a napodobovat. Nejedná se o populární podanou naučnou monografii, z literárně stylistického hlediska jde spíše o beletristickou formu životopisné reportáže s uměleckými ambicemi, které nejsou vždy zcela úspěšně naplněny.¹²¹

Jaroslav Andrejs si neklade za cíl přinést něco nového o životě a díle Františka Křížíka, z hlediska faktografie se pevně drží Křížíkových *Pamětí*, případně starších předloh, zejména Vojtěcha Lva¹²² či Václava Gutwirtha.¹²³ Hlavním posláním jeho *Světloňoše* je co nejpoutavěji přiblížit současnému mladému čtenáři trnitou, avšak úspěšnou cestu průkopníka české elektrotechniky, naznačit rozvoj jeho schopností a sledovat postupně při-

Naděžda MORÁVKOVÁ, *Miloslav Bělohávek a Plzeňská historická škola*, Plzeň 2008.

118 Tamtéž, s. 46.

119 J. ANDREJS, *Světloňoš*.

120 Svazek č. 36.

121 Srov. František TENČÍK, *Knížka o Františku Křížíkovi*, Věda a život, 1958, č. 5–6, s. 366.

122 V. LEV, *Práce vítězí*.

123 V. GUTWIRTH, *Příklad Františka Křížíka*.

cházející úspěchy, vydobyté obětavou prací. Příkladem svého hrdiny se snaží mládež nenásilně vychovávat k odvaze a aktivnímu životu. Nutno podotknout, že autor se přitom vesměs nesnižuje k moralizování ani poučování, výchovný záměr je zcela nenásilný a skrytý a působivě se prolíná celým příběhem.

František Křížík je líčen jako obyčejný vesnický kluk, který leze po stromech jako veverka, chytá v potoce raky, sbírá houby, zimu projezdí na klouzačkách¹²⁴ a provozuje další aktivity, kterým se věnují tisíce jiných chlapců. Tím u mladých čtenářů autor vzbuzuje přesvědčení, že každý obyčejný kluk si podle vzoru Křížíka může a má vysnit svou hvězdnou „profesorskou“ kariéru a odhodlaně pak jít za tímto svým snem.

Použity jsou všechny oblíbené a v té době již tradiční motivy Křížíkova mýtu: energická, neodbytná a obětavá maminka, která malému Frantikovi vyprávěla o Žižkově, podnikla čtrnáctidenní pěší túru do Vídně, aby se poradila s bratrem, jestli má dát synka studovat, a pak za ním dvakrát měsíčně chodila do Prahy; zázračná scénka s kometou; Křížíkova slabost pro lák od okurek i viržinka; spaní na slamníku pod krejčovským stolem; neúspěšná plavba loďkou před budoucí manželkou Pavlínkou, trafikantka dělající dva křížky na uhlíky a další a další klasické, dokola používané motivy. Zdůrazňována je Křížíkova počáteční chudoba, protloukání se, prokousávání se životem a jeho smysl pro ustavičnou činnost. (*„Nepřestal sám pracovat. Jeho pracovní doba byla často o hodně delší než hodiny jeho dělníků.“*¹²⁵)

Jaroslav Andrejs začal knihu psát s obdivuhodným nasazením, barvitě a se všemi podrobnostmi vyličil Křížíkovo dětství a mládí, ale postupně autorovo zaujetí a především umělecká kvalita díla výrazně klesá. To, co bychom považovali za obzvláště důležité, tedy vlastní Křížíkovu tvůrčí elektrotechnickou aktivitu, se v knize objevuje výrazně ve stínu zmiňovaných perliček z dětství. V každém případě Jaroslav Andrejs předložil mladým čtenářům vzletným a především velice čtivým a poutavým stylem pohádku o chudém chlapci, který ke štěstí přišel, ale ne náhodou, nýbrž svým ustavičným snažením.

Závěr

Ještě v roce 1947, kdy se konaly velkolepé oslavy Křížíkových nedožitých stých narozenin, byl Křížík oslavován jako úspěšný podnikatel, majitel továrny a cílevědomý vynálezce. O několik málo let později je již jeho ekonomická aktivita omlouvána jako „podnikání z nutnosti“ a Křížík se stává národním hrdinou i komunisty vedeného státu. Zpravidla je líčen jako chudý vesnický hoch, jenž musel podstoupit léta tvrdého odříkání, naplněná denním zápasem o živobytí, aby se mohl věnovat vytoužené elektrotechnice, kterou do-

124 J. ANDREJS, *Světloňoš*, s. 6–7.

125 Tamtéž, s. 61.

kázala plně ocenit až socialistická společnost. Podnikat musel Křižík údajně jen proto, že to vyžadovala kapitalistická společnost, která nebyla schopna Křižíkovy schopnosti dostatečně docenit. V Křižíkově dlouhém životě bylo navíc možné nalézt dostatek momentů, které i objektivně vzato nahrávaly oficiální komunistické ideologii v ČSR (Křižíkův pěkný vztah k zaměstnancům, oslavy 1. máje, snahy o elektrifikaci zemědělství i výstavbu elektráren, české vlastenectví apod.). Křižíkova osobnost tak zůstala – byť z poněkud jiných důvodů – vzorem hodným následování. Fórem umožňujícím formulovat křižíkovský marxistický mýtus se staly v první řadě Křižíkovy *Paměti*, které byly vydány v roce 1952, v řadě druhé rozsáhlé oslavy dalšího Křižíkova kulatého výročí v roce 1957.

Vedle tohoto oficiálního Křižíkova socialistického mýtu můžeme zejména v padesátých letech vysledovat odlišnou linii křižíkovské tradice, kterou formují, udržují a rozvíjejí odborné elektrotechnické kruhy v čele s plzeňským elektrotechnikem Vladimírem Bártou. Křižíkova tradice v Bártově duchu nijak neodporuje té oficiální, ale nepoužívá klasickou marxistickou rétoriku a staví na hlubších, nedeformovaných a hlavně reálně podložených hodnotách. I v tomto pojetí má František Křižík posloužit jako vzor pro mládež, zejména svojí pracovitostí a aktivním životem, odvahou, snahou obstát v konkurenci a věrností českému prostředí. Plzeňští elektrotechnici se hlásili k Františku Křižíkovi jako úspěšnému zakladateli svého oboru, jehož morální a pracovní zásady chtěli následovat.

Křižíkovský mýtus v marxistickém i „bártovském“ smyslu dosáhl v padesátých letech svého vrcholu. V šedesátých a sedmdesátých letech sice najdeme o Křižíkovi v dobové publicistice drobné zmínky, rovněž jsou zorganizovány nějaké drobné vzpomínkové akce, ale ve srovnání s předcházejícími padesátými lety působí toto období zcela dekadentním dojmem. S žádnou významnější událostí nebo rozsáhlejší publikací vztahující se k postavě Františka Křižíka se nesetkáme. Teprve v průběhu osmdesátých let, zvláště pak roku 1987, zažívá Křižíkův mýtus svou novou konjunkturu a zároveň se v něm objevují nové důrazy a motivy. O tom, ale také o tom, jak se po roce 1989 stal František Křižík úspěšným podnikatelem, pojednává již jiná studie.¹²⁶

126 Eva MUŠKOVÁ, *Od mytizace vědy k mytizaci vědy aneb František Křižík hrdinou každé doby*, in: Ivana Lorencová (ed.), *Věda a technika v Československu od normalizace k transformaci*, Praha 2012, s. 25–44.

Summary

„Capitalistic Exploiter“ František Křižík in Marxistic Historiography and Journalism

František Křižík was in 1947 still celebrated as the successful entrepreneur, factory owner and purposeful inventor. A few years later his activity was apologized as “necessity entrepreneurship” and he stays on the position of the national hero even during the communist regime in the Czechoslovakia. He is officially described as a poor village boy who had to struggle hardly for his everyday living to be able to devote to his dreamt electrical engineering. His afford was, according to official propaganda, fully appreciated only by the communist regime. They interpreted his entrepreneurship as being forced because there were no other ways of appreciation of his abilities within the capitalistic society. There were enough moments in his long life that fits to the official communist ideology in the

Czechoslovakia. The forum which enabled the formulation of Křižík Marxistic myth was firstly his *Memories*, published 1952, and secondly his anniversary celebrated in 1957.

Aside of the official Communistic Křižík myth another line of Křižík’s tradition exists – the one formed, maintained and developed by electrotechnical professionals leaded by Vladimír Bárta from Pilsen. Bárta’s interpretation of Křižík’s tradition is not in the opposition with the official one, but does not use Marxistic rhetoric and is based on the deeper and undistorted facts. The same is in Bárta’s interpretation the tendency to create an example of a hard-working, active, brave, competitive and faithful patriot who is worth of following.